NAŠE ŘEČ

2335

Listy pro vzdělávání a tříbení jazyka českého.

ROČNÍK XIX. ČÍSLO 1.

VYDÁVÁ III. TŘÍDA ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ

OBSAH:

NAKLADATELSTVÍ ŠOLCE A ŠIMÁČKA, SPOLEČNOSTI S. R. O.,

PRAHA II., JERUSALEMSKÁ 11

1935.

»Naše řeč« vychází v desíti sešitech o 32 stranách v 8⁰ první čtvrtek každého měsíce, vyjímajíc prázdniny, za roční předplatné *25 Kč*, s pošt. zásilkou *26 Kč 20 h*. Jednotlivá čísla jsou po *3 Kč*.

Předplatné přijímají všechna knihkupectví, zejména nakladatelství Šolcovo a Šimáčkovo v Praze II., Jerusalemská 11. — Přihlášky předplatitelů, reklamace nedodaných čísel a podob. vyřizuje jen administrace »Naší řeči« tamtéž.

Přejímati výklady »Naší řeči« ve větším rozsahu do jiných spisů lze jen se svolením redakce.

Příspěvky rukopisné, časopisy výměnou a knihy na posouzení posílejte odpovědnému redaktorovi *dr. Jiřímu Hallerovi v Praze XVI.*, Xaveriova 1843. Redakce odpovídá dopisem jenom na dotazy, ke kterým je připojena známka na odpověď.

Knihy a časopisy redakci zaslané:

Jan Vrba, Tajemný svět. Kniha próz. 1934. L. Mazáč v Praze.
Jaroslav Maria, Tajemství sexu. 1934. L. Mazáč v Praze.
Jaroslav Přikryl, Putování po Ceylonu a v nejjižnější Indii. V Praze 1934. Nákladem vlastním. V komisi Al. Srdce.
Josef Volf, Příspěvky k životu a dílu Jos. Dobrovského. Archiv pro badání o životě a díle Jos. Dobrovského, sv. III. V Praze 1934. Nákladem komise pro vydávání spisů Jos. Dobrovského při Král. čes. spol. nauk.
Statistická ročenka republiky Československé. Praha 1934. Státní úřad statistický v Praze.
M. Kolaja, Nářečí na Kyjovsku a Ždánsku. Popis a rozbor se slovníkem a mapkou. Na našem Slovácku, sv. 2. Kyjov 1934.
Jaroslav Tomsa, Potřeba jazykové kultury. Soukromé tisky edice SVM. v Liberci. V prosinci 1934.
MUDr. Karel Klein, Správná výživa zdravých i nemocných. Perspektivy, sv. 5. Naklad. Orbis, Praha. 1934.

Naš jezik III, 2. — Język polski XIX, 5—6. — Nový lid XXXI, 47—52. — Přítomnost XI, 47—52. — Časopis pro mod. fil. XXI, 1. — Pražský il. zpravodaj 1934, 48—52. — Přehled rozhlasu III, 12. — Zvon XXXV, 11—16. — Ridna mova III, 1. — Listy filologické 61, 4—5. — Právník 73, 20—22. — Elektrotechn. obzor XXIII, 49—52. — Věstník čsl. novinářů VIII, 9—10. — Literární noviny VII, 1—3. — Poradnik językowy 1934, 9—10. — Práce filologiczne XVI. — Lumír 61, 2. — Kodym XXXI, 12. — Časopis pro obč. nauku a výchovu XI, 10. — Bratislavské lekárske listy XIV, 12. — Naše doba 42, 3. — Komenský LXII, 4. — Život 1934, 1—2. — Černá země XI, 3—4. — Vlastivědný sborník Podřipska XII, 4. — Krajem Pernštýnův XV, 4. — Naše Polabí XII, 3—4. — Od stříbrných hor VII, 4—5. — Pod Blaníkem XIV, 4. — Staré Třebechovice 1934, 15. — Zlatá stezka VIII, 4. — Vlastivěd. sborník škol. okr. slánského a kladenského XII, 4. — Zálesí XVI, 4. — Pod Zvičinou X, 3—4. — Od Trstenické stezky XIV, 4—5. — Stráž Moravy XXVI, 4.

Užívati novinových známek povoleno výnosem pošt. ředitelství v Praze, čj. 98.563/VI. ze dne 22. března 1923. Podací poštovní úřad Praha 25. — Nákladem Šolce a Šimáčka v Praze II. — Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze I.

Naše řeč

ROČNÍK XIX.
ČÍSLO 1.

235

Kvido Hodura: Lístkové výpisky k českému slovníku.

Když se Česká akademie rozhodla vydávati příruční slovník současné češtiny spisovné, mohla tak učiniti s dobrým svědomím, neboť měla v kanceláři Slovníku jazyka českého bohaté a pečlivě připravené sbírky slovní, jež ji k tomuto úkolu plně opravňovaly. Poněvadž pak širší veřejnost nebyla dosud nikde podrobněji zpravena o těchto sbírkách, pokládáme za užitečné právě nyní, kdy začíná vycházeti první zpracování této látky v Příručním slovníku jazyka českého, podati vysvětlení o vzniku a povaze těchto sbírek, jakož i posouzení jejich hodnoty pro úkol normativního slovníku současné češtiny spisovné.

Sbírati se začalo roku 1911, ale přesné vytčení cíle a z něho vyplývající vypracování vhodného plánu stalo se skutkem až po několika letech. Definitivním úkolem bylo sbírati látku na historický slovník spisovného jazyka od r. 1770 až do doby nejnovější. Předním požadavkem, samozřejmým u každého slovníku a vlastně u každého sbírání látky vůbec, byla co možná největší úplnost. Ovšem, naprostá úplnost, to jest taková, aby se vyčerpala veškerá literatura a z ní všechna slova ve všech svých významech tolikrát, kolikrát se vyskytnou, je téměř nemožná. Předpokládejme, že knih vyšlých za období od 1770 do 1930 je 50.000 a že každá z nich má jen 100 str. o 30 ř. po 10 slovech. Tento materiál by vydal půl druhé miliardy lístků. Jak dlouho by se takový materiál sbíral, kolik peněz by stál a kolik místa by na jeho uschování bylo zapotřebí, nechceme už ani vypočítávati. Na štěstí však je možné spokojiti se materiálem značně omezeným, aniž se tím vážně ohrozí jeho úplnost. Je totiž na první pohled jasné, že se slova v témž významu nesčíslněkrát opakují a že tedy stačí k dosažení úplnosti, doloží-li se slovo v každém významu jen jednou. Při tom ovšem nesmíme zapomínati, že slovo musí býti doloženo dokladem řádným,

totiž takovým, aby z něho byl význam slova patrný beze vší pochybnosti. Tím se práce značně zvětší, neboť často je teprve každý desátý doklad v uvedeném smyslu vhodný. Vynechávat nevhodné doklady nelze, protože by se snadno mohlo státi, že by mnohé slovo nebylo doloženo vůbec. Potřeba řádného dokladu tedy žádá, aby se vypsalo každé slovo několikrát, tak aby pravděpodobnost, že bude řádně doloženo, byla co největší.

Běží-li pak o sbírání látky na slovník historický, zvětšují se obtíže shora uvedené dalším požadavkem, aby sebraná látka umožňovala stanoviti s největší možnou jistotou dobu vzniku a zániku každého slova. Cest, které by mohly vésti k zajištění materiálu úplného a chronologicky správného, je několik. Popíšeme cestu, kterou se bral Slovník jazyka českého.

Protože nebylo možné a také ani ne zcela potřebné excerpovati knihy všechny, bylo zapotřebí sestaviti seznam knih a spisů, které budou rozpisovány. S počátku bylo excerpováno bez zvláštního soupisu knih, neboť bylo možné sáhnouti do literatury a nabírati plnou hrstí knihy autorů, o kterých bylo jisté, že nebudou moci býti vynecháni. Tak byly vyčerpány spisy vynikajících autorů, na př. Čecha, Machara, Raise, Karáska a j. Teprve později byl pořízen kánon spisů méně významných, které byly vybrány z Jungmanna, Douchy, Arne Nováka a jiných bibliografických pomůcek, takže každý rok byl ještě zastoupen asi 10 až 15 knihami obsahu co možná rozmanitého (prózy i básní, spisů poučných, časopisů, spisů beletristických atd.). Tak se vyvinulo excerpování dvojí: podle autorů a podle let. U autorů se vypisovalo ze spisů jejich seřaděných v pořádku chronologickém a jednotlivá léta byla zastoupena 10 až 15 spisy od autorů méně významných a obsahu co možná rozmanitého. Podle let se vyexcerpovaly jen spisy od 1770 do 1878, další léta se zpracovávala jen podle autorů. U knih, které vyšly v několika vydáních, bylo vzato za základ vydání první, aby se vyhovělo zásadě historické, neboť musilo býti zjištěno datum prvního dokladu každého slova.

Metody excerpční, jak se vyvíjely po prvních letech zkušebních, závisely na míře úplnosti, do jaké bylo třeba vypisovati zadávané spisy. Nejúplnější metodou se excerpovaly spisy vynikajících autorů, jako na př. Čelakovského, Máchy, Erbena, Němcové, Hálka, Nerudy, Čecha, Raise, Vrchlického, Jiráska a j. U těchto autorů se vypsalo každé slovo v každém významu, avšak nikoliv po každé, kdykoliv se vyskytlo, nýbrž jen jednou (jen na zkoušku v Čechově Lešetínském

kováři, pak v Máchově Máji byla vypsána všechna slova po každé). Excerptor si musil zakládati slovník ze slov již vypsaných, aby mohl podle něho při další práci kontrolovati, co už vypsal a co nikoliv, a neopakoval slov již doložených. Aby pojem úplnosti byl co možná nejméně subjektivní, bylo nutné vypěstovati u spolupracovníků smysl pro významové odstíny. U slov t. zv. věcných bylo třeba zdůrazňovati hledisko čistě významové, aby se zabránilo přílišnému odstiňování podle pouhého spojení syntaktického. Rovněž u slov formálních, jako spojek, předložek a zájmen, bylo třeba uplatňovati při odstiňování hledisko semantické. Na př. předložky nesměly býti rozlišovány jen podle pádů, s kterými se spojují, nýbrž podle stránky významové, spojky zase nesměly býti tříděny podle vzájemného poměru spojovaných vět atp. Po této stránce možno říci, že Slovník dosáhl veliké dokonalosti.

Na zabezpečení historické přesnosti bylo u excerpcí autorských zavedeno tak zvané vedení archaismů a slov dnes vyšlých z užívání. Tato slova byla vypisována tak, aby byla doložena pro každý rok, neboť jen tak bylo možné zachytit přesný letopočet, kdy slovo zaniklo. U autorů, jejichž literární činnost zabírá období příliš dlouhé, byly obavy, aby nebyl dokládán slovní materiál z období počáteční nehotovosti na újmu období vrcholné zralosti. Aby se tomu zabránilo, byla činnost těchto spisovatelů (na př. Vrchlického a Jiráska) rozdělena na několik období a každé z těchto období bylo excerpováno samostatně, nezávisle na období předešlém.

Vypisování »zvláštností«, jejichž výběr byl ponechán excerptorům, bylo pěstováno s počátku trvání kanceláře hojněji. Později se k němu sahalo zřídka, a to hlavně jen u autorů novějších, kde je pojem zvláštnosti objektivně zřetelnější, protože je známější usus normální. Opatrné a řídké užívání této metody bylo diktováno také snahou podati slovní obraz jazyka co možná obecného, normálního a zabrániti tomu, aby se neskresloval obraz jazyka běžného přílišným uplatňováním zvláštností a individuálních podivnůstek.

Literatura zařaděná do »let« byla excerpována se »síty«, to jest s příručními slovníky, obsahujícími slova a významové odstíny, které už neměly býti v uložených spisech vypisovány. Tím bylo dosaženo značné úspory bez újmy potřebné úplnosti, neboť slova obsažená v oněch slovnících byla vybrána ze spisů již vyexcerpovaných. Aby se nestala chyba proti chronologii, zvoleny za základ těchto slovníků

spisy starší, než byly spisy určené k prosívání. Tak spisy z let 1770—1807 byly prosívány slovníkem založeným na spisech z r. 1770, spisy z 1808—1828 slovníkem z Krameriova Přítele lidu (1806, 1807), spisy z 1829—1854 slovníkem z Klicpery (1828), spisy z 1855—1878 procházely sítem z Babičky (1885) a spisy z 1878 a další se excerpovaly se slovníkem založeným hlavně na Nerudových Povídkách malostranských (1878). Slovníky z roku 1770 a 1807 měly po 5000 hesel, slovníky z 1828 a 1855 po 10.000 hesel a slovník z 1878 měl hesel dokonce přes 20.000. Při sestavování těchto slovníků bylo pečlivě dbáno, aby neobsahovaly slov zvláštních nebo dnes již neobvyklých, jež musila býti z příčin historických dále vypisována. Aby se co nejvíce ušetřilo těmito síty, bylo při posledním slovníku (založeném hlavně na Nerudových Malostranských povídkách) přibráno ještě několik spisů s obsahem co možná rozmanitým tak, aby byl zastoupen přibližně stejnou měrou jazyk vesnický jako městský, jazyk obecný jako literární. Úspornost slovníku z Babičky byla však přes to, že je to dílo téměř výhradně z života vesnického, značná, neboť jazyk Babičky je přes tuto jednostrannost prostředí velmi bohatý a rozmanitý. Důležitá je dále okolnost, že se tato síta nekryjí, takže mnohá slova, obsažená v jednom z těchto sít a nedokládaná v odbobí jednom, nejsou obsažena v sítě druhém a dokládají se tedy v období excerpovaném s tímto sítem. Kromě toho je tu potřebná reserva excerpcí konaných bez sít, excerpcí autorských, které jsou úměrně rozestřeny po časové délce všech období.

Máme-li si učiniti správné ponětí o hodnotě tohoto materiálu pro Příruční slovník jazyka českého, musíme si především uvědomiti, že se v Příručním slovníku uplatní jen část materiálu, zhruba asi od r. 1870 do 1934. K starším dílům možno a nutno míti zřetel jen tenkrát, jde-li o díla klasická, dnes ještě živá a hojně čtená, ba obecně známá, jako jsou na př. básně Havlíčkovy, Erbenova Kytice, Němcové Babička, Máchův Máj a p., ovšem jen jde-li o slova a odstíny, jejichž běžnost trvá od té doby až na naše časy. Arci tato část materiálu není nikterak nepatrná, neboť obsahuje, zhruba počítajíc, asi 3,500.000 lístků, tedy více než polovinu (asi $^{7}/_{11}$) veškeré látky (5,500.000 lístků).

O pestrosti a mnohostrannosti látky, které se užije pro Příruční slovník, si učiníme představu, jestliže uvedeme jména autorů zastoupených v tomto materiálu. Jsou to: Arbes, Baar, Beneš-Třebízský, Benešová, Bezruč, Borecký, Bouška, Bozděch, Březina, Čapkové, Čapek-Chod, Čárek, Čech, Čelakovský, O. Červinka, Dohnal, Dörfl, Durdík, Du-

rych, Dvořák, Dyk, Ehrenberger, Erben, Goll, Hálek, Havlasa, Havlíček, Herben, Herites, Herrmann, Heyduk, Hilbert, Hladík, Hlaváček, Holeček, Holý, Hora, Hostinský, Jakubec, Jelínek, Jeřábek, Jesenská, Jirásek, Jungmann, Kalousek, Kaminský, Karásek, Klášterský, Klicpera, Klostermann, Knösl, Kolar, Kollár, Kopta, Kosmák, Krajník, Krásnohorská, Křička, Kronbauer, Kučera, Kunětická, Kvapilové, Laichter, Leger, Lier, Lužická, Mahen, Mácha, Machar, Maria, Masaryk, Matějka, Mayer, Medek, Merhaut, Mrštíkové, Mužík, Nebeský, Nečásek, Z. Nejedlý, Němcová, Neruda, Neumann, Nezval, Nor, Novák, Nováková, Novotný, Olbracht, Opolský, Palacký, Pekař, Peroutka, Petrů, Pfleger, Podlipská, Pravda, Preissová, Procházka (A. a F. S.), Pujmanová, Quis, Rais, Rezek, Rieger, Rokyta, Seifert, Sezima, Schulz, Sládek, Sladkovský, Sova, Stankovský, Stašek, Stroupežnický, Sušil, Světlá, Svoboda, Svobodová, V. Šafařík, Šalda, Šamberk, Šimáček, Šlejhar, Šmilovský, Šrámek, Štech, Štolba, Štulc, Šubert, Šusta, Táborský, Theer, Tilschová, Tomek, Tyl, Uher, Urbánek, Vachek, Vančura, Vlček (Jar. a Václav), Vrba, Vrchlický, Vymazal, Winter, Wojkowicz, Wolker, Zákrejs, Zelený, Zeyer.

Kromě těchto autorů jsou větší nebo menší měrou vyčerpány noviny a časopisy: Athenaeum, Čas, Časopis českého musea, Červen, Host, Kmen, Krok, Květy, Literární listy, Literární noviny, Lumír, Moderní revue, Naše doba, Novina, Osvěta, Paleček, Přítomnost, Rozpravy Aventina, Ruch, Smetana, Světozor, Tvorba, Volné směry, Zlatá Praha.

Obraz hodnoty materiálu by nebyl úplný, kdybychom se aspoň stručně nezmínili o formální stránce excerpt. Této stránky bylo velmi pečlivě dbáno již od samých počátků přípravných prací a úprava i spolehlivost lístků může býti pokládána z valné většiny za bezvadnou a vzornou. Správně napsaná hesla, vhodná spojení větná, přesné určení pramene a hlavně s filologickou akribií opsaný a dostatečně zřetelný citát usnadňují velmi práci redakční, takže jen v případech zcela řídkých je třeba doklady ověřovat.

Pokládáme svou zprávu o slovníkovém materiále za jakýsi úvod k vydání Příručního slovníku, a proto se nezmiňujeme o mnohých zajímavých podrobnostech, které se nám ještě derou do pera, ale které by už nepřispěly ničím k osvětlení poměru Přír. slovníku k tomuto materiálu. Myslíme, že se nám podařilo alespoň poněkud prokázati, jak vynikající měrou jest vhodný tento materiál pro svůj úkol. Redakce Slovníku se při práci denně přesvědčuje o bohatství a výjimečné kráse těchto sbírek, jimž podobné bychom marně

hledali v dosavadních dějinách české lexikografie. Snad nebudeme pro tuto chválu viněni z neskromnosti, neboť jsme si vědomi, že vedle vůdců a jejich pomocníků, kteří řídili tyto sbírky, nemalý díl zásluh o vynikající hodnotu tohoto materiálu náleží četnému sboru schopných exceptorů.

Ferdinand Strejček: České názvosloví společenských zábav.

Tvrdívá se, a to celkem po právu, že sjednotitelem, t. j. organisátorem, a do jisté míry i tvůrcem české společnosti byl teprve *Josef Kajetán Tyl* a jeho věrní pomahači, zejména dr. *František Ladislav Rieger, Josef Bojislav Pichl* a j., ale to ovšem neznamená, že by nebylo před nimi bývalo mezi obyvateli českých měst a českého venkova společenského života. Zejména český venkov míval svoje radovánky, hody, posvícení, pouti, a tedy dost příležitosti scházet se k pospolitým zábavám, neboli, jak se po staru říkávalo, k »vyražením a kratochvílím« (ještě Komenský užívá těchto slov, na př. v XXV. kap. Labyrintu, nadepsané »Způsob rozkošných světa«: »Vidím, že se žádný těch *kratochvílí* nenají a nenapije: nýbrž unavě se běží každý v stranu, jiným zase něčím *vyražení* hledaje«), avšak právě doba obrozenská teprve vytvořila českou společnost i v městech a pro rodící se nový život národní přijala dotčený výraz »zábava«, známý dotud jen v jiném smyslu, totiž jako závada, překážka (viz Jungmannův Slovník, díl V, str. 433—4).

Nejčastěji je slovo to doloženo u Puchmajera a z jeho básní, hodně rozšířených, proniklo pak asi brzy i do živé mluvy české. K prvním »zábavám« městským, pořádaným již za účelem buditelským, soustřeďovalo českou společnost, jak známo, *divadlo*, nejúspěšnější to prostředek k probuzení a posílení národního vědomí.

Máme však nyní zprávu, otištěnou v »Národní politice« ze dne 17. srpna 1934 (v č. 225 pod nadpisem »Historické merendy studentů novobydžovských«), podle níž byly pořádány již v osmnáctém století v Novém Bydžově studentské *merendy*, rozumí se, že české. Dovídáme se z uvedeného článku, jak se novobydžovští studenti vyznamenali ve válce sedmileté (1756—1763) a za svou hrdinnost dostali děkovací dekret a výsadu, že mohou každoročně oslavovat o prázdninách vítězství v zámku Těšeni celé dva dny. Studenti si prý pro tuto slavnost vyvolili název »merenda«.

Toto slovo, jež ani Jungmann nemá v svém bohatém slov-

níku, má v českém životě společenském velmi zajímavou tradici a důležitý význam, třebaže je cizího původu.

Především o jeho původu. Slovo *merenda* pochází z latiny (od slovesa *mereo* = zasloužiti si) a znamenalo v životě středověkých studentů, vychovávaných a živených ponejvíce v klášteřích a seminářích, *odpolední svačinu*, tedy odpolední občerstvení, dobře zaslouženou posilu těla v době duševní »rekreace« (= obrození, osvěžení). »Merenda« spojena byla s »rekreací«, t. j. legrací, s kratochvílí, vyražením, »zábavou«. Znamenala tedy již od počátku »merenda« odpolední zábavu, při níž byla předkládána účastníkům svačina.

Uvedený výše článek »Národní politiky« připomíná podle pravdy, že »merenda bydžovská byla přenášena a napodobena v různých městech, nikde však nezakotvila, neboť nebylo pro ni historického podkladu jako v Novém Bydžově«.

Tato poznámka vyžaduje ještě zvláštního objasnění, neboť první známé merendy byly pořádány mimo Bydžov v městech, kde byli studenti, hlavně teprve po roce 1812, kdy k nim daly nový podnět t. zv. *»přednášky«*, pořádané toho roku českými studenty v Praze. Tím jsme dospěli k dalšímu původnímu slovu českému, jímž byl vlastně nahrazen cizí výraz »deklamace«, převzatý z latiny. Je příznačné pro osud slov, která nebyla zaznamenávána současnými listy, že časem vymizela a ani do Jungmannova slovníku se nedostala (Jungmann má jen slova »přednášení, přednašeč, přednašečka, přednašitel«, převzatá z Preslova »Kroku«, jenž vycházel od r. 1821), zachována však byla v paměti účastníků, v tomto případě účastníka pražských »přednášek«, právníka *Josefa Havelky*, jenž o tom psal literárnímu historikovi *Antonínu Rybičkovi* (viz o tom knihu »Přední křisitelé národa českého« na str. 379 a poznámku na str. 406): »Času toho (r. 1811—12) . . . vlastenečtí studující . . ., chtějíce jazyku mateřskému, dosaváde opovrhovanému a z vyšších kruhů společenských i úřadů veřejných vyloučenému, zjednati jakés vážnosti i širšího průchodu, zřizovali *přednášky deklamační*, kteréž se ve dni feriální v síních akademických veřejně odbývaly, k nimž pak zváni bývali a také přicházeli vyšší úřadníci, šlechticové domácí, professoři akademičtí a jiní hodnostáři a literáti.«

Mezi hlavními pořadateli těchto pražských přednášek, které bývaly pořádány ve čtvrtek *odpoledne*, byli vedle Svobody-Navarovského, Václava Hanky a jmenovaného již Jos. Havelky také oba bratří *Klicperové, František i Václav;* jejich působením se dostalo pak o prázdninách merendám, pořádaným v Bydžově a v jiných okolních městech, náležitého

obsahu, t. j. kromě tance a podobného veselí začaly se pěstovat i »přednášky«, deklamace českých básní. Básní takových ovšem tehdy — počátkem 19. století — bylo ještě velmi málo, takže jako v Praze musilo se i východočeské obecenstvo spokojit hlavně zásobami Puchmajerových svazečků »Sebrání básní a zpěvů« a »Nových básní« (z let 1795 až 1814).*)

Postup takovéto mimopražské merendy z doby Václava Klicpery a jeho odchovanců, hlavně *Josefa Jaroslava Langra* (1806—1846), máme zachycen, pokud vím, jediné v podání účastníka *Františka Hajniše*, známého druha Rubšova, jenž o nich vyprávěl majoru Ferdinandu Čenskému (viz »Osvětu« z r. 1886, článek »František Hajniš« od majora, em. prof. Ferd. Čenského, na str. 245—254): »Merendy mívaly ráz schůzek přátelských, ve kterých paničky se postaraly o mísy a mužské pohlaví o nápoj. Byl to zárodek pozdějších besed, které za několik let došly všeobecné u nás obliby. Panovala v nich utěšená veselost, a co bylo věcí hlavní, naše mateřština jimi nabývala pevnější půdy. Hajniš zachoval nám jmenovitě podrobnější popis merend bohdánečských. V těch Langer nejraději tančíval podle svých krakováků. Taneční párky se sestavily, Langer zazpíval krakovák, i počalo se tančiti. Pojednou hudba umlkla, tanečníci stanuli a zase zazpívali krakovák. Tu Langer býval nevyčerpatelný a improvisoval nesčíslný počet krakováčkův. Opěvoval merendu neb oslavoval přítomné paní a dívky. Někdy pustil i humoru uzdu a vzbudil všeobecnou veselost. Druhý den po merendě slavívala se pěkná hodinka. Nápoje a jídla vynesly se za město ke kapličce poblíž silnice pardubské; tam se sešla veškerá včerejší společnost a zpívala písně, až merendě odzvonili. Takové radovánky nevyšly z paměti nikomu, kdo v nich míval podílu.«

Podle vzoru východočeských merend byly uspořádány první české merendy v Praze roku 1835 péčí *Josefa K. Tyla*, jak o tom podrobně píše horlivý pomocník Tylův *Václav Filípek* v díle »Jos. Kaj. Tyl, jeho snažení a působení« (v Praze 1859) na str. 61 a násl. Merendy byly pořádány v masopustě, první v příbytku známého vlastence Arbeitra, druhá a pozdější (r. 1836) v bývalém refektáři Kajetánského domu na Malé straně: »Vstupného platily osoby mužské 4 zl. víd. čísla a všecko pak bylo darmo. Některé z pozvaných dám dobrovolně přispěly, ta koblížkami a jiná opět něčím jiným k vyčastování přátelské společnosti. Že pozváni byli samí

*) Alois Jirásek zpracoval tuto látku beletristicky v V. díle »F. L. Věka« v kapitole XV, nadepsané »Declamatoria jakož i varia«.

našinci čili, jak se tehdáž říkalo, jen samí vlastenci, rozumí se samo sebou. Byla to rozkošná zábava! Všady ozývala se mateřština v přátelském nenuceném hovoru. Když se trochu potančilo, tu pak se zpívalo — zpívalo se jednotlivě i ve sboru — a jiné kratochvíle se prováděly.«

Na takovýchto českých zábavách bývalo s počátku dbáno, aby se nikdo nepovyšoval nad druhého, proto zaveden zvyk, že se jednotlivci bez rozdílu stavu oslovovali »vlastenče!« a »vlastenko!« Když se však začínali hojněji účastnit českých zábav také vyšší úředníci a šlechta, byl pro jejich dcerky zaveden titul *»slečna«*. Jungmann (ve IV. díle z r. 1838) nemá ještě při tomto slově dokladů, ale uvádí správně podle Dobrovského (Bildsamkeit der böhm. Sprache), že slova *slečna, slečénka, slečinka* vznikla »contractione ex šlechtična« a že znamenají totéž co Fräulein, milost slečna = gnädiges Fräulein. Pozorný sledovatel českého života Jan Jeník z Bratřic zaznamenal v svých »Bohemikách« (ČČM. 1897, str. 446): »Léta 1836 se titulovaly již panny *slečnama* (sic!)«.

Po letech ještě, když byly už ve zvyku »besedy«, použilo se oblíbeného názvu *merenda* o t. zv. »masopustních merendách«. První z nich byla uspořádána 20. února 1844 u Doušů na Václavském náměstí. Účastníci měli povinnost použít rozličných kostymů. Odtud pak zůstalo jméno *merenda* zachováno v tradici spíše jako maškarní zábava než odpolední schůzka s tancem a zábavným programem. Riegrův Slovník naučný má při slově *merenda* výklad »latin. *svačina;* veselé vyražení, švanda«. Tímto výkladem si vysvětlíme snadno, proč bývaly (hlavně v letech sedmdesátých) vydávány sborníčky humoristického obsahu pod titulem *»Merendy«;* z nich nejznámější jsou od pseudonymů Mrkvička (z r. 1873), Vomastek (1875) a Brčko (1881).

Neméně poučný je vývoj českého slova *»beseda«* ve smyslu užším, t. j. ve významu společenské zábavy a spolkového střediska.

Čechové se nebáli do let třicátých vžitých názvů cizího původu, jak svědčí vedle slova merenda i slovo »bál«, pro něž má Jungmann výklad, že je převzato z italštiny a že znamená *»besedu s tancem a s hudbou«*. Podle toho již r. 1834, kdy vyšel sešit I. dílu Jungmannova slovníku s výkladem slova »bál«, nebylo slovo »beseda« ve smyslu společenské zábavy neznámo. Vysvítá to ostatně i z výkladu samého slova »beseda« o něco dále, který uvádí, že slovem tím se vyznačuje: *řeč mluvená,* mluva, hovor, rozprávka; par metonymiam: *spolek, schůzka, posedění společní,* kde se beseduje, t. hovoří; *útěcha, kratochvíle; kvas, hodování, úcta,*

poněvadž při takových schůzkách často se hoduje (= Banket, Schmaus); *místo*, kde takové rozmluvení a posedění bývá, jako: *před domem, výpustek, zápraží*, zvláště pod střechou, též *vikéř, arkéř; místo* neb *stavení veselé v zahradách* i jinde, kdež lidé hovoří, zabývají se, hodují (= chladník, altán); *trh, veřejný plac* (= forum).

V současných časopisech českých máme množství dokladů o častém užívání tohoto slova ve smyslu společenských schůzek. Tak čteme na př. v »České včele« z r. 1834 (na str. 95) v »Zrcadle života«: »Ve společnostech a na *besedách* nikdý (sic!) nevybírej přítomnou osobu některou za předmět tvému (sic!) vtipu!« Podobně mají Tylovy »Květy« z r. 1834 (na str. 29 v povídce Tylově »Komedianti«): »Nechtěj jenom, aby spolky herecké býti přestaly outočištěm nehodou stižených bídáků, přístřeším ze všech světa úhlů smetených dobrodruhů, *besedou* nepečujících o budoucí den radovánek.« — A doleji: »Dokud se nestanou (spolky herecké) prospěšnými školami hereckého umění pod zprávou (sic!) důstatečných ředitelů — vymazány buďtež ze řady uměleckých ústavů i zapuzeny z *besed* obecenských!«

Tylovi přísluší zásluha, že českým slovem »beseda« nahradil r. 1841 cizí pojem *réunion* a později, r. 1846, cizí slovo *ressource*. Máme to doloženo vlastními slovy Tylovými ze současné doby. Ve sborníčku »České besedy«, vydaném v dubnu r. 1842, podává původce besed výklad na str. XXV a násl., z něhož vyjímáme: »Co jest „Česká beseda"?... Já znám také tak nazvané „*reunie*", ale jakýž rozdíl mezi těmi a besedou!... Já velebil šťastnou myšlenku, kteráž podnikatele k tomu navedla, s národností naší takovýmto nevinným, zajímavým, spolu ušlechtilým způsobem veřejně vystoupiti, k řadě živoucích národů se přihlásiti a jazyk náš z tiché domácnosti v pohyblivý život salonů uvésti. Že byla šťastná i *včasná* tato myšlenka, dokázalo se tím, že tolik volného místa v srdci Pražanův nalezla, že se staly *české besedy vzorem společenského vyražení, výměnou ušlechtilých myšlenek a spojištěm tolikerých spanilých duší, kteréž k drahé vlasti a sladkému jazyku jejímu se přihlašují.«*

První »České besedy« byly pořádány v květnu 1841 v lázních Svatováclavských (stávaly v místech nynější Václavské ulice na Novém městě, kde je dům čp. 340) a na Barvířském ostrově (nynějším Slovanském). Začátek býval rovněž v odpoledních hodinách a mezi tancem byla »obětována hodinka zpěvu a deklamacím«: »Bylo po rejdivém kvapíku a v prostřed sále začaly se dvojí, trojí řadou do půl kola sesle stavěti. Brzo seděly na nich dámy jako pestrý věnec a za

nimi nastavili se pánové.« Atd. Podobný pořádek byl pak zachováván na všech »českých besedách«, které byly po pražském vzoru pořádány po celých Čechách, na Moravě, na Slovensku a od r. 1846 i ve Vídni. Ta věc je celkem známa a není třeba se o ní šířit.

K spolkům nazvaným »měšťanská beseda« dalo podnět založení »měšťanské besedy« pražské, které ohlašují »Květy« r. 1845 (v čísle 130, na str. 520), užívajíce ještě cizího názvu »ressource«: »Jinou stranou přiskočí našemu společenskému životu nové síly a pružnosti zřízením *měšťanské resurse*, o nížto jsme v těchto listech již jednou zmínku učinili a kteráž nyní bohdá již *brzo* v život vstoupí — alespoň se o to vyvolený výbor co nejhorlivěji zasazuje. Jeť se také co nadíti, že toto včasné a důležité podnikání velmi živého oučastenství nalezne, jelikož mimo pospolnou zábavu a hojnější předmět k hovoru a obadání zajímavých věcí také jiné duševní pochoutky, jako čtení časopisů, zpěvy a j., a to všecko v milém mateřském jazyku poskytnouti slibuje.« »Měšťanská beseda«, tedy nikoli již »ressource«, otevřena pak »pro oudy činné« 31. ledna 1846, pro »oudy přispívající« dne 1. února téhož roku »v domě pod č. 140—2«.

Protože nás zajímá především jazyková stránka rodícího se společenského života českého, nikoli tak kulturně historická, nemůžeme dále sledovat význam a rozšíření »českých« a »měšťanských« besed, o náš národ tolik zasloužilých, a všimneme si podrobněji jen ještě několika jazykových zvláštností jejich počáteční doby.

Snaha očistit český jazyk, pokud možno, od slov původu cizího, zavedla do naší řeči podstatné jméno »provození« místo latinského »produkce« (Jungmann má při hesle »provedu« na str. 715 III. dílu doklady z Veleslavína: mnohé kratochvíle a veselá divadla s radostí provoditi; rytířské kusy provoditi; z Kadlínského: muziku provodí atd.), tento tvar *»provození«* se ujal ve spojení s přídavnými jmény »hudební« a »zpěvní« nebo s oběma místo cizího slova »koncert« nebo »akademie«. Jungmann má pro »akademii hudební« překlad: *veliká hudba, provození hudebního složení či díla od mnohých hudebníků.*

Když v letech padesátých za Bachova absolutismu viděly rakouské úřady v besedách podezřelý projev národního odboje, bylo nutno se vracet k cizím výrazům, neboť byly povolovány mnohem spíše »akademie« nežli »nebezpečné« besedy a rozličná vlastenecká »provození«.

Teprve když se ujal uspaného života společenského v Čechách neohrožený *Josef Barák* (koncem let padesátých),

ožily r. 1860 tylovské »besedy« a kromě nich i jiné podobné zábavy, pro něž byla hledána a nalézána stále nová slova česká, jako jsou *večírek, věneček, dýchánek* atd.

Že se slovo *»věneček«* a *»vínek«* ve smyslu »menší ples« ujalo teprve počátkem let šedesátých, toho nalézáme zajímavý doklad v III. ročníku »Boleslavana« (ze dne 5. února 1863) v dopise »Z Prahy« na str. 103: »Máme rozkošné zábavy Sokolů a mnoho jiných ryze národních bálů veřejných, jen nemáme, co mají toliko v Mladé Boleslavi — *‚věnečky'!«*

Slovo *»dýchánek«* nebo *»dychánek«*, jak uvádí Jungmann, vyskytuje se již v rukopisném slovníku Rosově, dále v »Hlasateli« Nejedlého a v slovníku Dobrovského a znamená *»spolek, pospolu v kole sezení«;* obecně převzato bylo patrně z Jungmanna.

Josef Barák si mimo jiné získal zásluhu o český život společenský také tím, že vytvořil nový pozdrav pro spolek Sokol, totiž *»Na zdar!«* I v tomto případě můžeme přesně naznačiti dobu vzniku oblíbeného dnes pozdravu, a to z Vilímkových Humoristických listů, z 49. čísla IV. roč., vydaného dne 6. září 1862; tam čteme na str. 411 dole: »Rád bych věděl, co se to na tom Zdaraze kutí? Zajisté že jsou tam nějaké tajné schůzky! Na potkání ti Čechové a zvláště ti Sokolové na sebe místo pozdravení volají: ‚*Na Zdaraz!*' A to pořád a pořád! Co na tom Zdaraze dělají? To by se mělo vyšetřit! Jistý pán na odpočinutí, a proto nade všecko pokojemilovný.« Byl tedy dotčený pozdrav v září 1862 naprostou novinkou.

Sokolu náleží i zásluha, že obnovil v masopustě r. 1865 staročeské slovo *»šibřinky«* v náhradu za cizí slovo »reduta« (z francouzského redoute a to z it. ridotto). Podle vzpomínky *Renáty Tyršové* (otištěné v šibřinkovém listě pražského Sokola, vydaném k 39. šibřinkám v únoru 1922) upozornil dr. *Miroslav Tyrš* svého tchána *Jindřicha Fügnera*, tehdejšího starostu Sokola, na zapadlý výraz *šibřinky*, jenž znamená podle Jungmanna tolik co *frašky, šašky, žerty*, u Komenského však spíš *podvod, klam, šizení*. Fügner, pořadatel prvních šibřinek dne 25. února 1865, s radostí použil slova toho k maškarní zábavě Sokola a od těch dob se výraz *šibřinky* již udržel. O historii šibřinek je dosti literatury, na př. k jubilejním 25. šibřinkám Sokola pražského byl vydán roku 1891 nákladem zábavního výboru Sokola pražského a společnou redakcí dr. *J. E. Scheinera* a *Rudolfa Kutiny* zvláštní spisek »Liber clevetarum bratra Palečka«, kde je věnováno dějinám sokolských šibřinek osm stránek. Rovněž *Ignát Herrmann* má v III. díle pamětí »Před padesáti lety« celou stať

o původu a významu šibřinek (Sebrané spisy, svazek 32, str. 145—154). To slovo se vžilo brzy tak, že ho nyní užívají také jiné spolky a společnosti k svým kostymním zábavám masopustním.

A jako merendy a besedy (hlavně rozličnými »besedníky« a pod.) také šibřinky pronikly do literatury: v letech sedmdesátých až do r. 1881 vydalo nakladatelství A. Hynka šest sborníčků »Šibřinek«, z nichž prvé dva uspořádal a většinou též sepsal *Josef Jiří Stankovský* (pseudonym Iškariot Husipírko), další čtyři *Emanuel Züngel* (pseudonym Damián Mišpulka).

Zásluhou Sokola zobecněly i názvy *výlet* a *slet*. Slovo »výlet« se v nynějším významu vyskytuje teprve u Krameriusa, později bývalo pokládáno i za germanismus (jako by slovo to byl překlad německého slova Ausflug), ovšem »Sokol«, jenž má jméno po ptáku, měl právo ho užívat v původním smyslu a podobně si zavedl slovo *slet* místo slova *sjezd*.

Jak je vidět, mívali někdejší pořadatelé českých zábav chvalitebnou snahu, nahrazovat cizí slova vhodnými výrazy domácími, vybíranými ze starších zásob bohatého slovníku českého.

Jiří Haller: Vyvolati, vyvolávati.

Sloveso *vyvolati, vyvolávati* mívá v dnešní češtině vedle významu původního také přenesený smysl »působiti, vzbuzovati« a pod., avšak pokládá se v tomto významu za germanismus a jazyková norma dosud platná je prohlašuje za chybu, srov. Gebauer-Ertl 1, 1926, 142. Tomuto názoru se přizpůsobovala dosud i Naše řeč. Avšak v ukázce nového akademického Příručního slovníku jazyka českého, kterou otisklo Státní nakladatelství v svém prospektu, je při slovese *vyvolati* uveden tento přenesený význam bez poznámky, že by byl nesprávný. Této novoty si všimly i některé časopisy a pozastavovaly se nad ní, neboť v ní viděly rozpor s tím, čemu se dosud v jazykových pomůckách učilo. Nebude tedy od místa, když o této věci pojednáme obšírněji i v Naší řeči.

Hledáme-li příčinu, proč se přenesený význam slovesa *vyvolati, vyvolávati* pokládal za germanismus a za chybu, najdeme ji — jako ve většině případů podobných — v tom, že je to význam nový, vzniklý teprve v době obrozenské, a že nemá starší tradice. Ani Jungmann (1839) ho v svém slovníku ještě nezaznamenává. Rovněž v lidovém jazyku je tento význam zcela neznámý. Proto matiční Brus jazyka českého už v 1. vyd. 1877 doporučil říkati místo »vyvolati hádku,

rozepři« raději »způsobiti, ustrojiti«, a tak učila i jeho další dvě vydání. Předtím už vytýkali sloveso *vyvolati* v tomto významu za chybu Šembera a Mikeš (v. Kott, s. v. *vyvolati).* Avšak teprve dnes, kdy máme po ruce výpisky k Slovníku jazyka českého, můžeme prozkoumati významový vývoj slovesa *vyvolati* podle dokladů ze skutečného jazyka a posouditi zároveň jeho oprávnění v dnešním jazyce spisovném. A tu třeba poznamenati hned napřed, že nelze sice dokázati, že by onen přenesený význam slovesa *vyvolati* neměl původ ve vzoru německém, ale že stejně nesnadný by byl patrně i důkaz opačný. Už v latině klasické mělo sloveso *vocare* v některých svých složeninách podobný význam přenesený, na př. *evocare, provocare,* a z latiny přešel tento význam i do jazyků jiných, srov. na př. franc. *évoquer, provoquer,* angl. *to evoke, to provoke.* Bylo-li tedy v češtině k takovému vývoji významovému třeba vzoru, nemusilo to být právě něm. sloveso *hervorrufen.* Nechme proto otázku cizího vlivu v tomto případě zatím stranou a přihlédněme k osudům slovesa *vyvolati, vyvolávati* na půdě jen české. Postačí nám k tomu sledovati je toliko v století 19., neboť dobu starší zachytil celkem úplně a přesně už slovník Jungmannův.

Po r. 1800 je hojně doložen význam, kterého v starší době ještě nebylo, t. j. »hlasitě pronésti, zvolati«, na př.: Baron . . . vyvolá silně: »Nebesa! Co vidím?« 1821 Klicpera, Div. 2, 39. (Jan) vyvolá v bujném jeku: »Slávě já sloužím věrně do smrti!« 1834 Vocel, Meč a kal. 62. (Kuchařka) rukama lomíc po kuchyni ouzkostně vyvolávala: »Co si počnu, já smutná děvečka, kam se poděju?« 1843 Rubeš, Veselá předml. (1906 Sp. 101a). »Slyš mě, přírodo!« vyvolává (Viktorin) v nadšení. 1854 J. J. Kolar, Sebr. rom. 44. Sem můžeme hned připojiti i doklady, kde se slovesem *vyvolávati* vyjadřuje volání slávy a pod., na př.: Ženci zdvihnouce (!) klobouky vyvolávali paní, aby dlouho živa a zdráva byla. 1855 Němcová, Babička 325. V druhé polovici 19. století je však dokladů na tento význam daleko méně, ba možno říci, že se kromě spisů Jiráskových vyskytují jen docela ojediněle, a po r. 1900 není v materiálu, který dosud máme k disposici, doklad ani jediný. U Jiráska musíme arci vždycky počítati s vlivy jazyka staršího, tedy na př. i v tomto dokladu: (Věk) zvolal: »Pokoj! Sláva! Konec vojny!« Všechen dům se sběhl, pak sousedstvo, a opět a opět musil Věk oznamovat, co tak radostně vyvolal. 1898 Jirásek, F. L. Věk (1911, Sp. 26, 128)). Lze tedy pokládati za jisté, že tento význam u slovesa *vyvolati* z jazyka vymizel buď úplně, anebo že se vyskytuje v naší době jen zcela ojediněle.

Předpona *vy-* u slovesa *vyvolati, vyvolávati* přirozeně vede k významu »ven, na venek něco zvolati«, tedy na př. veřejně (úředně) vyhlásiti, oznámiti (u slovesa *vyhlásiti* má předpona *vy-* touž funkci). Zdá se, že toto je nejvlastnější význam slovesa *vyvolati, vyvolávati;* je doložen už z doby před r. 1800 a doklady z doby pozdější jsou velmi hojné, na př.: Král pak kázal heroltovi svému vyvolati (chybou tisku je v textu *vyvoliti*), aby každý z nich (rytířů) ke dvoru přijel a s králem obědval. 1780 Hist. o Mageloně 56. Shromažďujte lid na Staroměstském rynku. Tam budeme Bohu děkovat a pokoj veřejně vyvoláme. 1812 J. N. Štěpánek, Oblež. Prahy 98. Za zákon lásku vyvolám. 1859 Hálek, Več. písně 49. Na pokynutí předsedy soudu vyvolal zapisovatel případ. 1889 Herrmann, Praž. zákoutí 113. V tom vyvolával ponocný jedenáctou hodinu. 1844 Tyl, Kusy mého srd. 1, 91. Šel právě úřední sluha s bubínkem okolo, bubnoval a vyvolával. 1867 J. J. Kolar, Muzikanti 111. Přicházíme k jiné mešitce, s jejíhož vysokého minaretu právě vyvolává muezin, že modlitba je lepší než spaní. 1872 Neruda, Obr. z ciz. 163. Dráb z drsných vyvolá plic: »Pět zlatých po prvé, kdo dá víc?« 1874 Hálek, Poh. z naší ves. (1912 Sp. 9, 60). Pole označeno a cena vyvolána. 1912 Machar, V září hel. sl. 157. (Ve dveřích soudní síně) stanul vysoký hubený muž v černém kabátě, jenž hlasně a jasně vyvolal: »Jiří Peč, rychtář z Chodova, nechť vstoupí!« 1886 Jirásek, Psohl. (1912 Sp. 21, 163). Atd. To je význam dosud živý; také dnes se ještě vyvolává cena zboží při veřejných prodejích (dražbách), ponocný ještě leckde vyvolává (t. j. hlasem oznamuje) noční hodiny, průvodčí vlaků vyvolávají stanice při jízdě a pod.

Význam »veřejně vyhlásiti« je v podstatě obsažen i ve spojení *vyvolati koho za krále* a ve spojeních podobných, na př.: Jest (Josef) v královském voze po městě vožen a za vladaře vyvolán. 1820 Rayman, Jos. Egyptský 86. K jeho (kurfiřta bavorského) rozkazu vypraven hlasatel, jenž za krále českého všude ho vyvolával. 1875 Světlá, Paní Hl. (Sp. 2, 64). Tento význam je však v posledních padesáti letech bez dokladů.

Zato však spojení *vyvolati něčí jméno* a *vyvolati někoho jménem* je běžné až do dneška. Na př.: Vyšed (Jitroš) jedním jitrem ze svého stanu, slyšel vysoko nad hlavou jméno své vyvolávati. 1856 Klicpera, Karel IV. 2, 227. Jména zapsaných, od vrchního išpána potvrzených kandidátů vyvolávala se, a kdo měl nejvíc hlasů, stal se tím neb oním úředníkem. 1858 Němcová, Uh. Město (1911 Sp. 10, 165). A kdož ten muž? — Buď jménem vyvolán a předveden! 1861 J. V. Frič, Libu-

šin soud 100. V tom kněz dočetl a přiklekl na červenou... podušku, aby se pomodlil za ty, které vyvolal. 1903 A. Mrštík, Rok na vsi 1, 253. Sem třeba klásti i spojení *vyvolati žáka ve škole* (t. j. zavolati, vyzvati jej jménem, aby odpověděl na otázku, a to buď ven z lavice k tabuli, anebo na místě v lavici); je to spojení velmi obvyklé v jazyce odedávna, a proto ani neuvádím ukázky dokladů.

Další odstín, v němž je původní význam hlasitého volání ještě zachován, je »zavolati někoho ven«, t. j. voláním z p ů s o b i t i, aby někdo vyšel, přišel, na př.: Jděte, vyvolejte abatyši (t. j. z kláštera)! 1823 A. Marek, Omylové 75. (Liběna) spěchá do vedlejší komnaty, kde se hraběnka sestřenice s novorozeňátkem zabývala, a vyvolá ji ven. I vystoupí nyní obě. 1830 Tyl, Beneda 77. (Kníže) poručil otci, aby přivedl druhou dceru. I vyvolal otec Popelušku zpod koryta. 1858 Němcová, Slov. poh. (1908 Sp. 7, 68). (Mlynářík) vyvolal si Martinka Baštu z plné kantiny. 1876 Neruda, Stud. krátké 1, 43. Vstoupili jsme na dvorek a kluk šel vyvolat chalupníka. 1903 Machar, St. prosa 183. Ale zde už se původní význam rozšiřuje; vyvolati lze totiž nejen hlasitým voláním, nýbrž i jiným znamením, na př. pískáním, pokynem, tleskáním (herce) a pod. Z r. 1828 je doklad: Na píšťalu pískaje chodil (zaklinač) po městě, ze všech domů a koutů myši vyvolával, kteréž přišedše šly za ním. Javornický, Lucián 3, 66. Téhož výrazu užil i Čelakovský v známé písni z Ohlasu písní českých (1839; Sp. 1913, 1, 260): Jak zapískal (tatíček), všecky šváby z domů vyvolal. A tak docházíme už k širšímu významu »z p ů s o b i t i (bez volání, jakýmkoli způsobem), aby někdo vyšel n. přišel«, na př.: Ale jak ho (učitele) vyvoláme? Máme zaťukat na okno? 1886 Preissová, Obr. ze Slov. 2, 127. Prstem na háček zahnutým vyvolal (Jurka) sousedy ven. 1897 Mrštíkové, Bavln. ženy 116. (Děvečka) kývnutím rukou vyvolala hospodáře do síně. 1916 Vrba, Dolina 243. (Sv. Metod byl) vyvolán z Říma od Kocele l. 869. 1848 Šafařík (ČČM. 1848, 22, 1, 6), atd. Ustáleným už spojením je výraz *vyvolati herce, skladatele* a pod. (t. j. na jeviště potleskem a jinými projevy pochvaly); i tento význam je v našem materiálu zastoupen hojnými příklady.

Metaforický význam slovesa *vyvolati, vyvolávati* je pak zřetelně viděti tam, kde není podmětem osoba, na př.: Tedy se vracím do skrytosti své, z níž mě osud vlasti vyvolal. 1843 Chocholoušek, Templáři 3, 79. (Postupující dějinstvo) národ za národem na širé pole činů vyvolává. 1864 Sabina, Na poušti 2, 180. Oba (Ludwig i Flaubert) podezírali osud ze hry se sebou, jako by je vyvolal ze tmy jen na komické číslo

v nesmírném amfiteatru dějin. 1905 Šalda, Boje o z. 16. Teplý jarní den vyvolal všechny zdravé do práce. 1893 Herben, Na dědině 223.

Do této skupiny významové náleží i výrazy *vyvolati někoho k životu, vyvolati přízrak, zjevení, ducha* a pod., na př.: Nenávist nikdy mrtvých z hrobu nevyvolá. 1856 Mikovec, Dim. Ivanovič 121. Lazar, jejž k novému žití vyvolal Ten, jenž pravil strádajícím k věčné útěše a naději... 1898 Zeyer, Radúz (1906 Sp. 27, 155). Také jí (dívce) farář řekl, že by už nebožtíka nemohl víc vyvolat, že by se víc nezjevil. 1905 Jirásek, Bratrstvo 2 (Sp. 32), 185. Jakého zlého ducha vyvolala jsem ve svém manželství dost již nešťastném! 1872 Podlipská, Osud a nad. 311. Kdyby byl mistr Kondelík tušil, jaké duchy tu vyvolává! (t. j. jaké svízele na sebe chystá) 1898 Herrmann, Otec Kondelík 108.

Od významu »způsobiti, aby někdo přišel (něco přišlo),« vede zcela přirozeně a bez patrných cizích vlivů cesta k významu »způsobiti, aby se něco objevilo, vzniklo, nastalo« a pod. Je to význam, který se dnes často zbytečně opisuje slovesem *dáti* (o tom viz výklad J. Vodáka v NŘ. 2, 1918, 33n.). Na samém přechodu k němu stojí na př. tato spojení: Thjostolf silnou mocí svých temných zaklínání vyvolal hustou mlhu. 1898 Zeyer, V soumraku b. (1906 Sp. 32, 102). Tázal jsem se jednou nebe a země, jaký je úkol jejich, kdo je vyvolal ze tmy (způsobil, že vznikly; vztah k původnímu významu je vyjádřen přísl. určením *ze tmy*). 1865 Světlá, Na úsv. 195. Teď..., kdy paprsky jarního slunce i na bledě zelených stoncích petrklíče jasně žluté kalíšky vyvolaly. 1873 R. E. Jamot (Lumír 1, 247). Zašuměly dlouhé, hebké vlasy stařičké břízy a povzdech jejich vyvolal tam tu hvězdičku. 1878 Jirásek, Pov. z hor. 22. Bledé stíny, teskně bledé, vyvolané od měsíce na pás bílých cest. 1883 F. X. Svoboda, Básně a paprsky 155. Víš co? My vyvoláme v Čechách »třetí« stranu (t. j. založíme). 1898 Neruda, Sp. 12, 462. (Kaplan) mávl před sebou rukou, jako by smazati chtěl ten obraz Terezou vyvolaný. 1906 Baar, Far. pan. 107. Tohoto způsobu je v podstatě také novodobý výraz *vyvolati desku (fotografickou), obraz* a pod.

Tak se dostáváme až ke spojením *vyvolati dojem, údiv, touhu* a pod., která byla pokládána dosud za germanismus. Avšak z toho, co bylo už řečeno, vyplývá zcela nepochybně, že tu nelze vlastně najíti ani stopu cizího vlivu, neboť ani zde sloveso *vyvolati* nemá jiný význam než »způsobiti, aby něco vzniklo«. A tento význam, jak jsme viděli, mohl vzniknouti přirozeným vývojem na půdě čistě české. Není oprav-

dového rozdílu na př. mezi výrazy *vyvolávati vidinu v duši* a *vyvolávati tušení, dojem, vzpomínku v duši;* výraz *vyvolávati vidinu* je zase v podstatě týž jako *vyvolávati ducha.* Řetěz významového vývoje postupuje tedy bez přerušení a nikde nevidět v něm mezery, kterou by musil vyplňovat cizí vliv. Nenáhlost a naprostou spontánnost toho vývoje bychom mohli dokládati množstvím příkladů, v kterých se objevují rozličné znaky, na př. příslovečná určení, ukazující, že se i v tom významu metaforickém cítívá původní smysl základní; lze najíti analogii také mezi výrazy *vyvolati koho (co) k životu* a *vyvolati vzpomínku, vyvolati si něco ve vzpomínkách* (t. j. obnoviti, vzkřísiti něco zašlého, mrtvého), atd. Ale tím bychom jen hromadili materiál o věci, která je trvám už nyní docela jasná. Nejstarší doklad slovesa *vyvolati* ve významu »způsobiti« je z r. 1819: Naměření ducha přivodí se obyčejně buď příběhy, nebo je někteří převážliví, zvláštní silou obdaření lidé vyvolávají. Puchmajer, Poj. o byl. v Č. 5. V první polovici 19. stol. je však tento význam ještě řídký (tím si můžeme vysvětliti, že ho Jungmann nemá v svém slovníku), avšak od let padesátých ho kvapem přibývá a od doby Nerudovy je už běžný i u nejlepších spisovatelů, dbalých jazykové stránky, na př. u Palackého, Nerudy, Světlé, Podlipské, Šmilovského, Heyduka, Heritesa, F. X. Svobody, Jiráska, Vrchlického, Zeyera, Herrmanna, Šimáčka, Preissové, Baara, V. a A. Mrštíka, Jiřího Karáska, Dyka, Herbena, Kronbaura, K. M. Čapka, Matějky, Šaldy, Sovy, Šlejhara, R. Svobodové atd.

Proto Příruční slovník jazyka českého, který nyní začíná vydávat Česká akademie věd a umění, mění plným právem dosavadní názor o slovese *vyvolati,* a také my měníme své dosavadní mínění. Není to po prvé, že NŘ. po bedlivém prozkoumání jazykového materiálu opravuje dřívější učení, a bylo by bláhové spatřovati v tom její chybu. Naše vědění o jazyce není dnes a nebude nikdy absolutní. Té příležitosti k probadání českých slov a vazeb, kterou máme dnes, kdy je materiál nashromážděný kanceláří Slovníku jazyka českého náležitě roztříděn a připraven k soustavné práci, neměl u nás dosud nikdo, samého Jungmanna nevyjímajíc. Tuto okolnost je třeba uvědomiti si zvláště jasně; prozkoumáním onoho materiálu se teprve objeví skutečný obraz dnešní spisovné češtiny, a to obraz co možná úplný. Rozumí se samo sebou, že tímto náhlým rozšířením a prohloubením našich znalostí o novém českém jazyce bude vyneseno na světlo mnoho věcí, které nám všem dosud unikaly, a že jím bude i opraveno leccos z norem dosud platných. Není tedy na

místě ukazovat s výčitkou na to, že Příruční slovník podává někde výklad odchylný od Naší řeči a že se tím působí zmatek anebo že se tím ruší autorita Naší řeči. Spíše bychom měli nyní všichni pociťovati uspokojení a vděčnost, že bude konečně jednou zjednán náležitý pořádek v chaosu názorů o rozličných sporných výrazech našeho jazyka a že bude zjednán způsobem jak jen lidským silám lze spolehlivým a autoritativním. Naše řeč vidí v této práci lexikografické komise dovršení snah, které pěstovala od svého vzniku až podnes.

POSUDKY A ZPRÁVY.

Josef Koudelák, Hraničáři. 1934. Č. Beran v Olomouci. Str. 257.

Josef Koudelák, autor více než desíti knížek, zvolil si za thema románu Hraničáři život českých lidí v poněmčené dědině severomoravské. Zachytil v něm konec světové války a dobu československé státní samostatnosti až téměř po samý dnešek, avšak nikde dějové pásmo románu nevybočuje z okruhu života na dědině, takže se všechny velké události této převratné doby projevují toliko odrazem, který měly v osudech vystupujících osob a ve vývoji dědiny. Tímto pevným soustředěním pozornosti na jediné dějiště zjednodušil Koudelák osnovu svého románu a zároveň si tak opatřil možnost, sledovati historii svých osob až do důvěrných podrobností rodinných. A právě tyto podrobnosti, jež autor navěšuje na pásmo dějové někdy zdánlivě libovolně a bez přímého vztahu k vlastnímu ději, způsobují, že se celý román rozkládá v drobné mosaikové motivy, leckdy jen zběžně načrtrnuté několika lapidárními větami. Tou úsečností a úmyslnou mezerovitostí vypravování připomíná Koudelákův způsob podání místy vzrušený sloh baladický, jaký známe jmenovitě z mistrovských kusů Bezručových (Bezruče připomíná sloh Koudelákův i jinak, jak ještě uvidíme). Vpřádáním charakteristických detailů (dětských, rodinných scén a pod.), jimiž buď náladově podbarvuje děj nebo ilustruje prostředí a povahu svých lidí anebo jen zdržuje rozvíjení děje, blíží se autor komposiční technice filmu (srov. filmové »detaily«). Osou, kolem níž se všechny tyto motivy kupí, je růst českého živlu ve vsi Doubravicích od národnostního a sociálního utlačování v době rakouské až k národnímu, sociálnímu i mravnímu osvobození. Toto osvobození se projevuje jednak založením české školy, jednak hospodářským upevněním českých rodin a vyloučením všech živlů které

ohrožovaly mravní řád. Román se končí optimistickým slibem nového jitra, které čeká národnostně vzkříšenou ves, třebas se nad ní zdvíhá nepřátelský přízrak hákového kříže.

Úryvkovému charakteru komposice přizpůsobil autor i svůj jazyk. Vyjadřuje se krátkými, úsečnými větami, které myšlenky spíše naznačují, než plně vyjadřují. K tomu, aby takovýto způsob vypravování nevypadal udýchaně nebo únavně, nýbrž aby svou lapidárností uchvacoval, je ovšem třeba velkého uměleckého citu při vybírání motivů. A tu třeba přiznat, že Koudelák dovede vybrati ze všech představ, které se mu při vypravování vybavují, právě představy nejvýraznější, a svou náznakovou zkratkou se často vyjádří účinněji, než by to dokázalo vypravování rozvinuté do všech podrobností. Hle, kolik děje shrnul Koudelák na příklad do těchto několika krátkých vět (str. 15):

Za starým vešel do kuchyně syn a snacha.
Bauerová už je zpozorovala, proto chystala svačinu. Ven nemohla (t. aby je uvítala), sužovala ji revma. Hřála se celé jaro u kamen...
Jedly se klobásy. Pilo se domácí pivo.
Jsou poslední, přiznala se selka. Musela jsem je hluboko uschovat.
Chlapci, kteří vedli dobytek, jedli jako vlci. Francek hltal, div se neudávil. Musel mu Coufal zabouchat do zad.
Stmívalo se. Starý Mikuláš vyskočil.
Vjo, chlapci, pojedeme! atd.

Představme si, jak by toto vypravování vypadalo, kdybychom v něm rozvedli všechny motivy, které Koudelák v svém podání potlačil, a poznáme jádro jeho vyjadřovací techniky. Úsečnost vět stupňuje autor ještě tím, že z nich vyjímá některé členy a klade je mimo větu, na př.: Schinzlův grunt byl (jeden) z největších v dědině. Stál v ohbí vsi, kudy silnice vybíhala ke Skřípovu. *Štítem do vsi. Výstavný, s krásnými chlévy, velikým dvorem a zahradou.* Ta byla velmi zanedbaná. Při gruntě byl i výměnek. *Kuchyně a jizba* (25n.). — Odpoledne sněžit ustalo (!). V kraji bylo jako v čerstvém hnízdu. *Teplo a měkko...* Petr a Jiřina se dívali po neposkvrněné bílé ploše. I v kuchyni bylo tak. *V Petrovi i Jiřině...* (str. 205). Tak bývá často od věty oddělena i celá věta vedlejší, na př.: To sedlák vzkypěl. Postavil se hned s počátku. *Aby byl pořádek.*

V této své metodě je Koudelák neobyčejně důsledný, a proto i odstavce, v něž své vypravování dělí, jsou zcela kratičké. Je v této metodě ovšem velké nebezpečí, že by snadno mohla působit jednotvárně a že by se tedy autor, snažící se tímto způsobem osvěžit běžnou spisovnou skladbu, minul se svým cílem nadobro. Avšak Koudelák se i v tom projevuje skutečným umělcem. Nebezpečí jednotvárnosti odvrací pře-

devším neobyčejně bohatým a svěžím slovníkem, nasyceným zčásti i z jazyka popisovaného prostředí, na př.: Marie byla pokorná. První *mračínka* přešla a již se neukazovala (18). Za mlýnem *s břížku* se vozila děvčata a na rybníčku *na želízkách* bruslili hoši (42n.). Klement ani Mikuláš nebyl večer doma. *Lozili* kdesi po vsi (48). Oblékání (Zouharovi) teprve dalo práce. Sháněl, *zpouzel*, hledal, znovu se otíral, česal, ale dále než do košile se nedostal (122), atd. Jiným prostředkem, kterým Koudelák osvěžuje svůj výraz, je vedle hojné přímé a polopřímé řeči oslovování čtenáře i hrdinů vypravování. Vypravuje na př.: A Steiner — to byste jej špatně znali, myslíte-li, že couvl — strhl se zdi sekeru a toporem drcl do Scholze tak, že div se na vidle nenapíchl (52). Nebo vypravuje, jak Mikuláš uvažuje o svém příštím hospodaření: S ničím tu (Mikuláš) dosud nesrostl, na ničem nebylo jeho doteků... Ach, tu se musí všechno stavět. I domov. Co si postavíš, Jene Mikuláši? (16). Na takových místech nejčastěji vzpomínáme na sloh Bezručových Slezských písní.

Ale nejúčinnějším osvěžením Koudelákova slohu jsou krásná přirovnání a metafory. V nich poznáváme opravdového básníka, který svět vidí jiným zrakem než ostatní lidé, a proto z něho dovede vyvážit nové obrazy, utajené pod všední skutečností. Čteme tu na př. takováto místa: Poslední říjnové dni byly vystlány tichem. Louky se leskly zlatem, nebe bylo zdviženo modrými rameny výš nežli jindy. Na straně půlnoční se prohýbaly Jeseníky a šly tak blízko, stále blíž. Cosi nevýslovně křehkého třáslo se v hedvábí dnů.. Dědina dýchala do tohoto světa hulvátsky a mečení koz na pastvinách přelévalo se přes blízké kopce (28). Není tu nic banálního, ba lyrismus v líčení přírody dostává ještě zvláštní určení tím, že je vedle něho postaven kontrast dědiny, hrubého lidského shonu. Aspoň hrstku Koudelákových obrazů uvedeme ukázkou: (Josef) postaví se do brázd vstříc slunci — na loktech stříbrně lesklé šupiny nebe (27). Kříž, který (žena) nesla, zůstal stát u hrobu nebožtíkova (36). V sále (před srážkou nepřátelských stran) stálo ticho na teničkých nožičkách (46). Strach pumpoval z těla krev (58). Nakrojil se už červen (70). I slovo kompromis se líbilo. Bylo to slovo hranaté jako chlap, úder na zvon, ale konec jel jako břitva po tváři (111). Když se vracel (Zouhar) po útlé pěšince do bytu, dědina se modlila. Kostelíku krvavěly (!) měsícem okna. Rozhoupal se zvonek a jeho dětský hlásek se rozezpíval do sítě večera (129). Atd. Z několika hutných slov dovede Koudelák vyčarovat přesný portret osoby, na př.: Byla

(Zdražilka) to ženská nízká jako krč, nemluvná a zlá od rána do večera (153).

V některých obrazech má autor zálibu docela zvláštní; hlavně slovo *téci* a jeho odvozeniny mu udělaly tak, že se k nim ustavičně vrací v rozmanitých obměnách a souvislostech. Snad tu došel dokonce až k hranicím, za nimiž není už leč únavná stereotypnost. Tak tu čteme na př.: Teklo tenkým pramének hořké ticho (9.). Šero večera rozteklo se za vozem (16; obraz jinak neobyčejně výstižný, neboť vyjadřuje dojem člověka, který se dívá za vozem odjíždějícím do tmy). Toho dne vtékal do statku špinavý proud dědiny od rána do večera (17). Roztékaly se ty barvy (praporů) do celé vsi (30). Dav se roztekl po gruntě (58). Na stavbě mlýna tekly peníze (70). Ostří parfumů stékalo s běžících proudů (123). Matka roztekla po podlaze jako ucuchaný hadr (160). Chtěl bych jít s vámi, blouznil Zouhar a škvírami očí tekla mu vášeň (150). Hlouček stékal s hloučkem (240). (Pavla) tleskala rukama jako dítě. Modré její oči byly čisté pomněnky nad potokem. Kanoucí modré slzy. Stále tekly mezi dětmi... (147). Atd. Ale to je snad jediné slovo, které se tu tak nápadně opakuje, aspoň jsem jiných nepostřehl; výrazové bohatství celého románu tím tedy netrpí.

Není pochyby, že v Koudelákovi roste pravý umělec slova. Metody, kterou si zvolil, dovede využít účelně a rozmyslně, třebas by sotva bylo možné vystačiti s ní na celou literární dráhu; právě pro svou nápadnost se asi velmi brzy opotřebuje.

Jazyk Koudelákův je však čistý i po stránce mluvnické. Najdeme tu sice odchylky od spisovné normy, avšak valná většina z nich pochází spíše z povahy líčeného prostředí než z neznalosti autorovy. Myslím tím na př. konversační a lidové germanismy j. rozhodně (9, m. jistě, určitě; správně je tohoto příslovce užito na př. na str. 56: rozhodně řekl hejtman, t. j. rozhodným tónem, energicky), je na něho (!) řada (20), prosadit svou (31, 111), držel půst (32), zvyknouti nač (205), starosta nechal obeslat členy obecní rady (29, m. dal, poručil) atd. Téhož rázu jsou i některé tvary a výrazy nářeční, na př. odejel (14, 25, 42 a j., m. odjel), otevírá (23, 114, m. otvírá), servát se (51, m. servat se), zdvihaly se (329, m. zdvíhaly se), shromáždiště (239, m. shromaždiště), botnala (193, m. bobtnala), nepohl se (11, 34, 199), aby lidé neuhli (115), zahly do prava (239), mně místo mi (14, 23 a j.), mysleli (44), inf. rozepjat (199), párou koní (14, místo párem), sužovala ji revma (15), víc, jak jsme se dohodli (15 a j. m. než), než by nebalamutili (28, místo kdyby) botků

(148, místo botek), odsedovali (43, místo odsedávali, odsedali), mrkva (67, m. mrkev), zamčel (7ť, m. zamkl), beztak (138), poradit se sedláka (25, m. se sedlákem), co jsou to za zástupci (138), dali mu (dítěti) po matce Marie (34), dobýval si lidi dětmi (187, m. lidí), šetřit se nebude nikdo (200, m. nikoho; podob. 209), už se učí úlohu (201, m. úloze), Češi by se nebyli novinu dověděli (225 m. noviny), měli zastavenou činnost (237, m. zastavenu) atd. Odečteme-li takovéto odchylky, zbude jen málo nedopatření, která nelze vysvětliti zřetelem uměleckým. Jsou to na př. výrazy: ryze německá ves (53, m. zcela, úplně, čistě německá); učírna (56, m. učebna, třída); Národní jednota nás posílí, podpoří (69 m. bude podporovati n. podepře); ... odpověděl Jan. A aniž by uvažoval, též německy (16, m. aniž uvažoval n. bez uvážení, neuvažuje); Nimrichter tak učinil dobrovolně, aniž by si na letošek zajišťoval přednostní právo (20, m. aniž si zajišťoval; podob. 48, 55 a j.); jako by se s prací teprve začínalo (70, m. jako by se práce teprve začínala n. jako by se pracovat teprve začínalo; podob. 73, 140); nezakrývala toho (13, m. to); statek byl z největších v dědině (25, m. jeden z největších v dědině); nedostatky, závady, které ... budeš odstraňovat (26, slovo nevhodné, neboť tu mluví sedlák, a ten by ho asi sotva užil; řekl by spíše *napravovat*, *opravovat* a pod.); je člověka, o kterého by se neotřela lidská huba? (146 m. je člověk). V tvarosloví třeba vytknouti: u mě (21), na mě (204), už jste se mě dost navyžíral (163), ráno jej vždy přibylo (146, m. ho), W. se jej bál (51, m. ho), k Nimrichtrově statku (23, m. k Nimrichtrovu st.). V pravopise se chybuje psaním měkkoučký (20, 143, m. měkoučký), se střech ztával sníh (53, m. stával, t. j. tál dolů), sebemenší (11, m. sebe menší), takže uskočila (57, m. tak že, t. jen tak že uskočila; správně je psáno na str. 54 tak že se z místnosti vypotáceli). Kromě toho se místy vyskytuje odchylný pořádek slov při příklonných zájmenech (na př. 12, 16, 29 a j.).

Zaslouží tedy tato kniha Koudelákova pro svůj poctivý jazyk a krásný sloh, stejně jako pro svou ušlechtilou tendenci a pro životní optimismus, který z jejích stránek vyzařuje, aby byla čtenářům upřímně doporučena.

Jiří Haller.

Ovzduší Prodané nevěsty. Pamětí Fr. Dědiny část druhá. Vydávají dr. Václav Dědina, universitní profesor, a Jan Dědina, malíř. Nákladem vlastním. V Praze 1934.

Druhý díl*) Pamětí svého otce nazývá prof. Dědina Ovzdu-

*) Srov. Naše řeč XV, 183 a XVIII, 54.

ší Prodané nevěsty. Činí tak proto, že pokládá dějiště vypravování za totožné s prostředím Prodané nevěsty, jímž jest podle výkladu Zd. Nejedlého Boleslavsko. Také optimistická nálada Pamětí připomíná náladu naší nejveselejší opery. Blíkavé lampičky olejové ustoupily tehda skvělé záři petrolejových lamp, podobně jako čerstvě zrozené konstituci temnoty Bachova absolutismu.

Lidopisná látka je dosti známa, třebaže se dnes už hodně zapomíná na doby, jež se staršímu pokolení zdají nedávné. Nejpoutavější z celé knihy je právě vypravování o vítězném postupu petroleje na Boleslavsku zásluhou rodiny Dědinovy. Strasti, jež zakusil spisovatel cestou do Prahy pro vápno, jsou psány perem umělce stejně jako Mařenčino vypravování o laskavci. Pro zasmání je dobrá kapitola o jankovité šimle. Zajímavé jsou zprávy o šíření umělých písní mezi lidem, zejména Havlíčkovy písně o putování do Frankfurtu, pak písní »Tážete se, proč jsem Slovan« a »Písně, dcery ducha mého«. Dnešní sběratelé si jistě právem všímají písní všech, i písní umělých a jejich lidové úpravy. Snad by leckoho ještě zajímaly zmínky o nemocech: o nátce (nádše), oustřelích (houseru), mzích (souchotinách), ouřku (uřknutí), zápalu ucha a j.

Z nápadnějších jevů mluvnických uvádíme tvar (co je to za) voslové 134, do Brodec (od nom. Brodce) a hláskově odchylné znění luže (lůžko) 136, bidle (vidle) 174. Zvláštní je také tvar báňat (bánit = kouřit) 117, úlek (leknutí) 146, dlouhatanánský 105, vidové tvary slovesné s předponou *po-*, na př. pohlídáte nám děti 137, na cihelně se koně pokrmujou 106, a s předp. *roz-:* bochníky pěkně po peci rozsázela 90.

Zajímavá jsou některá úsloví a přirovnání, jistě zčásti známá i jinde, třebas v podobě poněkud pozměněné: (nevdané ženy) budou po smrti v předpeklí písek vázat 186; byl dobrák od kosti a maso všecko 124; (lakomá) by si byla nelenovala za groš hnát po strništi broučka do Prahy (jedna z mnohých variant!) 185; (když přišli Prušáci, zmizeli páni) jako když se zem po nich sveze 172; jsem už jen sláma (slabý) 135; vy jste děti lepší než šestikopová chalupa 90 (t. pilné a obratné); je jich jako mhy (mnoho), měli jsme dětí jako kuželek (t. devět) 171.

Lexikální látka je podobná jako v dílech předešlých, přes to však se najde ještě hrstka slov a frází, které stojí za poznamenání: ujmouti statek (za obecné »převzíti statek« nebo »ujmouti se statku«) 92, propůjčiti m. zapůjčiti 91, zamísiti chlebíček 90, žblabunčit (vápno při hašení syčí a žblabunčí) 96, rozhašovati (vápno) 97, zapadlina (prohlubeň, dolík) 99, stá-

ně (v chlévě = stání) 98, košář (jezdí s drůbeží do Prahy) 103, pochop (přemet) 119, muštuk, voslzok, hlavička a poklůpek (části dýmky) 119, bráti schoře (krásti doma obilí) 123, naváhnutý (přes branku = nakloněný) 126, šaršant (voj. hodnost, sergeant) 133, blaf (baf, jedno »bafnutí« z dýmky) 134, cuchaň (nepořádně učesaná, rozcuchaná ženská) 145, bytelný (kroj, = důkladný) 145, stračena, ploska (názvy krav) 196, vomachel (bílý křen) 199, zajísti se (rozjísti se) 198, žmukati (při špatném světle) 195, zmetati (o plosce; před časem poroditi) 196, natáčet (při tanci = roztáčet) 187, schránlivý (šetrný) 185, dělati žida (býti lakomý) 176, co pasíruje? (co je nového) 139, zavinšovati (strašidla, zaklíti) 190, zdržovati se (močůvka v zapadlině = zadržovati, udržovati se) 99. Vedle znění *stagdamenský* (obměnou za *sakr-)*, uvedeného ve zprávě o dílu prvním, jsou v tomto díle podobné obměny: sakramejlovatý 134, sakramejlonský 126, akramejlovalý 132, akramejlovatý 124, akramejlonský 137.

kvh.

*

Z kanceláře Slovníku jazyka českého. Od 1. ledna do 31. pros. byly zpracovány tyto úkoly: 1. Spisy z r. 1834 (excerpoval Jaroslav Poch, prof. v Praze, lístků 3635). 2. Spisy Al. Jiráska (exc. Jarosl. Svoboda, úč. adjunkt fin. řed. v Bratislavě, lístků 10.513). 3. Literární listy z 1881 až 1887 (exc. Jos. Soukup, uř. zemského úř. v Praze, lístků 3598). 4. Spisy K. V. Raise (exc. dr. Al. Získal, prof. v Praze, lístků 16.000). 5. Naše doba I., VI. a XXXVII. (exc. Jos. Franc, řed. reálky v. v. v Olomouci, lístků 13.221). 6. Spisy Ter. Novákové (exc. Marie Holubová, prof. v Hradišťku u Kolína, lístků 3.558). 7. Spisy J. Liera (exc. Jarosl. Malý, úř. knihovny Akad. domu v Praze, lístků 471). 8. Spisy Jos. Holečka (exc. Marie Ryšánková, choť prof. v Brně, lístků 7018). 9. V. Mrštík, Zumři (exc. Ant. Kácha, prof. v Praze, lístků 3560). 10. Spisy V. Štecha (exc. Žofie Vymetalová, prof. v. v. v Červ. Kostelci, lístků 5200). 11. Spisy B. Benešové, M. Majerové, M. Pujmanové, R. Svobodové (exc. Přem. Hájek, prof. v Praze, lístků 7396). 12. Spisy B. Kunětické (exc. Frant. Maštera, úř. dr. v. v. v Třebíči, lístků 11.364). 13. Spisy B. Kunětické (exc. Ant. Jandl, řed. měšť. školy v Úsobí u Něm. Brodu, lístků 1590). 14. Čas 1901, 1902, 1903 (exc. Ferd. Stocký, tajemník Akad. domu v Praze, lístků 6770). 15. Spisy R. Jesenské (exc. Ant. Štuříková, uč. v Napajedlích, lístků 2663). 16. Spisy J. Merhauta (exc. dr. Ed. Dvořák, prof. v Praze, lístků 4035). 17. Spisy Jiřího Karáska (exc. Bohumil Veselý, řed. měšť. školy v Písařově u Šilperka, lístků 2850). 18. Spisy V. Dyka (exc. L. Seifert, prof. v Pardubicích, lístků 2430). 19. Spisy J. Mahena (exc. Fr. Poledne, prof. v Náchodě, lístků 8272). 20. Spisy K. Čapka (exc. dr. Jiří Haller, prof. v Praze, lístků 10.135). 21. Spisy J. Vlčka, A. Nováka a A. M. Píši (exc. V. Drbal, prof. v Brně, lístků 6608). 22. Spisy B. Benešové, M. Majerové, A. Tilschové (exc. Fr. Fučík, řed. měšť. šk. v. v.

v Praze, lístků 8810). 23. Přítomnost 1932 (exc. V. Čapek, řed. cukrovaru v. v. v Čelákovicích, lístků 7436). 24. Lumír 1932 (exc. Přem. Hájek, prof. v Praze, lístků 12.269). 25. Spisy J. Uhra (exc. Heda Švehlová, prof. v Praze, lístků 1419). 26. Spisy J. Kopty a R. Medka (exc. Karel Kašpárek, prof. v. v. v Praze, lístků 10.030).

Úhrnem bylo od 1. ledna do 31. prosince 1934 odevzdáno 167.859 lístků.

DROBNOSTI.

DIVADELNÍ VYHLÁŠKA. Na dveřích Národního divadla na Národní třídě čteme tuto vyhlášku: »Prodej vstupenek, pokud se nejedná o prodej před představením, v pokladně v zadním traktu budovy. Vchod z Tylova náměstí.« Bylo by to snad srozumitelnější, kdyby se to napsalo asi takto: »Zde se prodávají vstupenky toliko před představením. Pokladny v zadní části budovy na Tylově náměstí jsou otevřeny celý den.« Sám jsem viděl lidi dopoledne dobývati se do zavřeného divadla. Patrně oné vyhlášce neporozuměli. Ing. O. Ott.

HLINECKÝ (F. H.). Přídavné jméno k podstatnému *Hlinsko* by mělo znít *hlinský*. Říká-li se českému okresu, proslulému poslancem Kar. Adámkem a básníkem Bohumilem Adámkem, *hlinecký*, je to analogický novotvar podle adjektiva *skutečský* (vysl. *skutecký*). Skuteč leží, jak známo, blízko u Hlinska, okresy hlinecký a skutečský sousedí. Podobně vzniklo k podst. jménu *Blansko* adjektivum *blanenský*, nepochybně podle vzoru *brněnský*. Tyto obecně ujaté novotvary nelze už pokládati za chybné.

CHMELOBRANÍ (NŘ. XVIII, 283). V Tršicích u Olomouce se v letech sedmdesátých počal pěstovati chmel a pěstuje se tam a v okolních vesnicích dodnes. Chmelnici se tam říká *chmel* nebo *chmelén*. Chodí se na práci *do chmelu, v chmelu* se oře, stavějí se *chmelové hole*. Chmel se vždycky jen *obírá*, nikdy se nečeše. V srpnu přicházejí z Valašska *obírači* a *obírají (šišky)*, až *doobírají*. Pak se oslaví *doobíraná* a Valaši se vracejí domů. »Chmelobraní« v Tršicích nikdo neřekne. Dr. Jaroslav Přikryl.

KÁNĚ (F. K.). Podst. jménem *káně* se označuje známý dravý pták z čeledi orlů (Buteo vulgaris) a v tomto významu je jméno *káně* rodu ženského (vzor *duše)*. Říká se tedy správně *káně rousná, mořská, sněžná* a pod.; Jungmann s. v. *káně* zaznamenal přirovnání »chodí jako mokrá káně« a podobná spojení cituje též z Veleslavína. Slovensky se káni říká *kaňa* a v polštině je tvar *kania*. Kání mládě se označuje v češtině rovněž jménem *káně*, avšak toto jméno, jako vůbec jména mláďat na *-ě* je rodu středního a skloňuje se podle vzoru *kuře: káně, káněte* atd. Tak se skloňuje i jméno *káně, káňata*, které se stalo názvem dětí cvičících v Sokole.

MAGOR (NŘ. XVIII, 217). Pan K. Sedláček z Peček nám píše: »Slovo *magor* je jistě hebrejské. V hebrejském slovníku čteme: *magor* = strach, uleknutí, bázeň. Tedy: jsem z toho magor = jsem ulekán, ustrašen; jsem tak ulekán, že nejsem s to souvisle myslit, jsem popleten, neboli, jak se

lid vyjadřuje, jsem z toho jelen. Toto významové vymezení má slovo *magor* skutečně. Ostatně máme hebrejských slov u nás více, na př. šikse, rebah, mešuge, šoufl, pšoures, trefe, melouch.«

Požádali jsme o posouzení tohoto výkladu p. dra R. Růžičku, profesora semitské filologie na universitě Karlově, a dostali jsme tuto odpověď: »K dopisu p. K. Sedláčka týkajícímu se slova *magor* dovoluji i konstatovati toto: 1. Hebrejské slovo *mâgôr* »strach, uleknutí, bázeň«, od něhož p. S. odvozuje slovo *magor*, vyskytuje se v St. zákoně, a to — stejně jako jeho femininální odvozenina *m^{e}gôrâ (m^{e}gûrâ)* »předmět strachu« — výhradně v literatuře poetické: prorocké, žalmové a gnomické. Jsou to místa: *mâgôr* Jes 31, 9; Jer 20, 4; 6, 25; 20, 3. 10; 46, 5; 49, 29; Ps 31, 14; *m^{e}gôrâ (m^{e}gûrâ)* Jes 66, 4; Ps 34, 5; Pr 10, 24. V literatuře pobiblické se toto slovo vůbec nevyskytuje, ani v talmúdu, ani v midráších, ani v hebrejštině doby ještě mladší. Jest tedy nutno míti za to, že užívání toho slova bylo omezeno na duchovní projevy vyšší úrovně, že nebylo vůbec součástí běžné mluvy a že po zániku druhů literatury, jež ho užívaly, zaniklo rovněž, a to již v době před érou křesťanskou (v 2. st. př. Kr. jest hebrejština již řečí mrtvou). 2. S hlediska pravidel semasiologického vývoje nelze konstatovati žádný vztah mezi významem hebrejského slova *mâgôr* a významem slova *magor*, o jehož původ jde. Hebrejské slovo *mâgôr* jest čisté abstraktum, i není žádného podkladu pro to, aby bylo pro ně předpokládáno jako možné užívání adjektivní. Ani význam slova *mâgôr* se nemůže bráti za východisko vývoje ve významu slova *magor* u nás užívaného. — P. S. připadl v hebrejském slovníku na slovo přibližně stejně znějící se slovem *magor* a vyvodil z toho vztahy, jež při bližší analyse neobstojí.«*)

MIKULÁŠ (L. H.). Vlastní jméno *Mikuláš* píšeme písmenem velkým, i když se jím označuje svátek sv. Mikuláše. Tak je tomu na př. ve spojeních »dostati dárek k Mikuláši« nebo »od Mikuláše« a pod. Stejný způsob psaní můžeme zachovávati i tam, kde se slovem *Mikuláš* metonymicky označuje dárek k Mikuláši, na př. »dostati Mikuláše« (= 2. pád, podobně jako ve rčení *dostat pouti)*, a konečně i tam, kde se jím označuje osoba převlečená za sv. Mikuláše, na př. »přišel k nám Mikuláš s čertem«, »po ulici chodí Mikuláši«, »chlapci jsou oblečeni za Mikuláše« atd. Tak je tomu i při jméně *Ježíšek:* »dostati něco k Ježíšku, od Ježíška, na Ježíška«, »přijde Ježíšek«, »děkuji ti za Ježíška« (t. j. za dárek k Ježíšku) a pod.

NOVINÁŘSKÁ ČEŠTINA. Pan ing. Ott nám poslal tyto ukázky z jazyka denních novin: »Jeden z listonošů vylezl pomocí žebříku ke světlíku záchodu« (Expres 19. XI. 1934); dosud se lezlo nebo vystupovalo po žebříku, nač tedy ta zbytečná rozvleklost? Za nějaký čas snad ani děti už nepolezou po čtyřech, nýbrž pomocí čtyř. — »Zemřelý používal všeobecné vážnosti jako vynikající právník a ušlechtilý člověk« (Pondělí 19. XI. 1934);

*) Z příčin typografických klademe zde v hebrejských slovech znaménko ^ též místo znaku délky.

pisatel nerozlišuje slovesa *požívati* a *používati*, ačkoli mají daleko k tomu, aby byla souznačná. — V Nár. politice 19. XI. 1934 se jeden vtip začínal takto: »Pan Chudobka musil k lékaři. Prohlédl ho a účtoval si 30 Kč.« Podle této stylisace ovšem prohlédl pan Ch. lékaře, třebas chtěl pisatel říci pravý opak. — Příkladem jazykové negramotnosti některých našich novinářů je sloh tohoto výňatku z Nedělního listu 18. XI. 1934: »Zajímavou novinku zavádí spolek Krematorium, který zavádí ukládání pozůstatků zpopelněných do skleněných uren. Nejedná se o nic zvláštního, neboť, jak známo, již staří Římané ukládali popel zemřelých do skleněných uren. Zavedení skleněných uren dává však přeci možnost živiti u nás sklářský průmysl,« atd. Příklad, jak i zpráva sama sebou zajímavá a aktuální může být zbavena své účinnosti nemotornou a nesprávnou stylisací. — V krajinském časopise Orličanu 20. X. 1934 v rubrice »Kronika našich dnů« se psalo: »Minulý týden ve středu smekla se na schodech stařenka A. J. . . . a zřítila se s prudkých schodů, při čemž zlomila si klíční kost, krom četných odřenin a leknutí, léčí se v nemocnici.« — »Nové cigarety Vlasta přišly draho E. Machačovi, který přijel do Třebechovic tyto dny nakupovat a kupujíc cigarety Vlasta, šlohl mu někdo tašku s penězi« atd. — »Truhláři Jos. H. v P. ztráceli se z jeho drůbežárny, kterou má v kraji lesa slepice,« atd. Čtenář, který nám tyto ukázky poslal, nás věru nepotěšil; je to hrozné svědectví o jazykové úrovni českých venkovských listů. A nadto má týdeník, z něhož citujeme, moto: »Pracuj každý s chutí úsilovnou (!) na národa roli dědičné, cesty mohou býti rozličné (,) jenom vůli mějme všichni rovnou.« Je snad toto komolení českého jazyka také jednou z těch cest?

PARDUBSKÝ, PARDUBICKÝ (NŘ. XVIII, 270n.). K našemu článku o těchto příd. jménech nám oznamuje p. ředitel Análek, rodák z Bačova u Boskovic, že v kraji boskovském nikdy neslyšel v lidu delších tvarů *boskovický, Boskovicko*, nýbrž vždycky jen kratší tvary *boskovský, Boskovsko*. To nás ovšem nepřekvapuje, neboť víme už z mnoha jiných příkladů, že lidový zvyk tu dává přednost zpravidla tvarům kratším, a také jsme už pověděli, proč asi je tomu tak. — Pan vrch. inspektor Fr. Košťál z Brna nám poslal dlouhý seznam místních jmen, u kterých se kratší tvary vůbec nevyvinuly, na př. Karlín (jen *karlínský*, nikoli *karlský* ani *karelský*), Knín, Zlín, Kolín, Kralice, Hořice, Ivančice, Domažlice, Dačice atd., a poznamenal, že v Pardubicích na nádraží vyvolávají prodavači jen *pardubický perník*, nikdy *pardubský*. A k tomu dodává ještě snůšku místních jmen, u kterých kratší tvary vedou k nezřetelnosti. Na př. příd. jméno *hodonský* může býti odvozeno od místních jmen Hodonín a Hodonice, *kojetský* od Kojetín i Kojetice, *mutěnský* od Mutěnín a Mutěnice, *holešovský* od Holešov i Holešovice, *rokytenský* od Rokytno i Rokytnice, *zbraslavský* od Zbraslav i Zbraslavice, *lipenský* od Lipno i Lipník, atd. Od této nezřetelnosti lze pomoci tím, že u jmen na *-ice* užijeme tvarů delších, na př. *hodonický, kojetický, mutěnický* atd., aspoň tam, kde situace sama naznačuje, o kterém místě je řeč.

PŘÍDAVNÁ JMÉNA OD JMEN MÍSTNÍCH (B. V.). »Je-li někdo

z Písku, je občan *písecký*, z Prahy *pražský*, z Pardubic *pardubský* nebo *pardubický*. Jak však tvořiti přídavná jména ze jmen Habří, Habry, Lípa, Lipí, Hradec, Hradce, Duben, Dubné, Vrábče, Slavče? Přece musí v češtině být nějaké pravidlo o tvoření takovýchto přídavných jmen, aby hned tvar příd. jména nám řekl, je-li odvozeno od jména Habří či od jména Habry.« O takovém všestranném pravidle bohužel nevíme. V češtině lze utvořiti přídavné jméno konec konců od každého jména místního, avšak nikoli vždycky tak, aby z podoby přídavného jména bylo hned zřejmě a úplně vidět i podobu příslušného jména základního. Od jmen *Habří* a *Habry* zní příd. jméno stejně *haberský* (nikoli habříský), podobně jména *Lípa* a *Lipí* mají společné přídavné jméno *lipský* (nikoli lipíský), *Hradec* a *Hradce hradecký*, *Duben* a *Dubné dubenský*. V místním usu — a v něm se takovýchto příd. jmen užívá nejvíc — tato okolnost zpravidla nevadí, neboť hovořící osoby znají už ze zkušenosti, o čem je řeč, užije-li se takového přídavného jména. Tam, kde by vadila nezřetelnost těchto útvarů, je ovšem lépe vyhnouti se jim předložkovým pádem příslušného místního jména, na př. z Habří, z Haber, v Habří, v Habrech a pod. Viděti v tom nedostatek češtiny nelze; vždyť jsou jazyky, které vůbec nemají možnosti tvořiti přídavná jména od jmen místních, a musí se tedy bez nich obejíti vždycky. — Od jmen *Vrábče, Slavče* jsou možné tvary *vrábečský (vrábecký), slavečský (slavecký),* ale neznáme usu, který se vyvinul v těchto místech samých. Tvary, kterých užívá lid v těchto osadách, lze přijmouti i do jazyka spisovného.

RODIČE A RODIČOVÉ (J. H.). Ve významu »otec a matka« je v nové češtině ustálen tvar *rodiče* (v staré češtině býval*) místo něho tvar množ. čísla *rodiči)*. Na vyhláškách, výzvách a pod., obracejících se k rodičům, čítáme však vokativní (= nominativní) tvar *rodičové*. Ani jej nelze pokládati v tomto případě za nesprávný; projevuje se v něm patrně snaha rozlišiti i tvarem dvojí význam slova *rodič* v množ. čísle: tvar *rodiče* se bere za označení otce a matky, tvar *rodičové* pak značí větší počet rodičovských párů nebo rodičů vůbec. Taková vyhláška nebo výzva se obrací k celému kolektivu rodičů a snaží se naznačiti to i koncovkou jména, kterým je oslovuje. Zhola zamítnouti tento způsob nelze, třebas je snad pravda, že by se i v tomto případě vystačilo s obyčejným tvarem *rodiče*. Jazyk o potřebě takovéhoto rozlišování rozhoduje sám, a jestliže se rozlišovací tvar, utvořený správně podle jazykových zásad, v praxi ujme, je jím náš vyjadřovací způsob jen obohacen. Tvar *rodičové* ostatně není nový, a bylo ho zde tedy užito jen ve zvláštním významu.

RYZÍ A ČISTÝ (F. K.). O vlastním významu příd. jména *ryzí* a o tom, jak se tohoto slova dnes často užívá zbytečně, psala NŘ. už mnohokráte (nejobšírněji II, 244n., dále IV, 94, VIII, 74 a j.) a není třeba vykládati o tom znova. Názor, že by se mělo příd. jména *ryzí* užívati v přeneseném

---

*) V některých českých i slovenských nářečích žije tvar *rodiči* dosud, srov. F. Oberpfalcer, Rod jmen v češtině 90.

významu jen tam, kde se má vyjádřiti vzacnost záležící v neporušenosti a v čistotě, zastáváme i dnes, t. j. nepokládáme za správná na př. spojení *ryzí formalismus, ryzí lež, ryzí bláznovství, ryze praktické pohnutky* a pod. Pravda ovšem je, že se původní význam ‚červený‘ a potom ‚nesmíšený, čistý‘, který má příd. jméno *ryzí* na př. ve spojeních *ryzí zlato, ryzí stříbro* i pod., rozšířil v jazyce spisovném i na mnohá jiná spojení, v kterých by bylo možno užít příd. jména *čistý, neporušený* a pod. Na př. F. X. Šalda píše o »ryze lidsky základní situaci lidského utrpení«, o »ryze osobních polemických rvačkách a útocích«, o »ryzí ideové objektivnosti« a podobné výrazy lze najíti i u jiných českých spisovatelů. Avšak i když uznáme, že mají takováto spojení dnes už oprávněné místo v jazyce, přece jen bychom nemohli pokládati je za správnější než spojení »čistě lidsky základní situace«, »čistě osobní polemické rvačky«, »čistě ideová objektivnost« atd. Proto také nemůžeme dáti za pravdu názoru, který podle zprávy našeho čtenáře byl projeven v jedněch novinách, že spojení *ryzí cena, ryzí váha* jsou správnější než spojení *čistá cena, čistá váha* (opak vyjadřují výrazy *hrubá cena, hrubá váha).* Sami se kloníme spíše k mínění opačnému, neboť při ceně a váze nelze mluviti o nějaké neporušenosti nebo dokonce o vzácnosti, která by dávala právo užíti zde příd. jména *ryzí* v jeho přeneseném významu. Stesk oněch novin, že v poslední době čím dále tím více toto příd. jméno (t. j. *ryzí*) mizí a šíří se příd. jméno *čistý*, nepokládáme za dost včasný; my bychom, kdyby to bylo pravda, tuto okolnost spíše vítali. Pokud však víme, nejsou výrazy *ryzí váha, ryzí cena* starší než spojení s příd. jménem *čistý*, jemuž tu jazyková praxe dávala přednost už odedávna (Kott na př. má jen spojení *čistá cena, čistá váha*, nikoli *ryzí cena, ryzí váha*) a dává mu přednost i dnes, jak vidíme z nových učebnic obchodní nauky, které sepsali profesoři Salavec a Fiala. Ani Zenkl v svém Rádci spr. češtiny, ač doporučuje spojení *ryzí váha*, nezavrhuje spojení *čistá váha* docela. Pokládáme tedy názor, že by tato spojení s příd. jménem *ryzí* byla správnější, za mylný, neboť všechny okolnosti, zdá se, svědčí o tom, že pravdou je pravý opak. Konečné rozhodnutí této věci však ponecháváme akademickému Příručnímu slovníku jazyka českého; teprve ten bude moci rozhodnouti podle dostatečného materiálu ze skutečného jazyka.

SKLOŇOVÁNÍ MÍSTNÍCH JMEN NA *-ICE* (L. H.). Místní jména na *-ice* jsou v podstatě dvojího původu. Vznikla jednak tak, že se jméno obyvatel přeneslo na osadu, na př. *Ratibořici — Ratibořice* (základem bylo osobní jméno *Ratibor), Opatovici — Opatovice* (základ *opat*), *Vizovici — Vizovice* (základ *Viz*) a pod., jednak podle rázu místa, na př. *Skalice, Sušice, Kamenice, Lomnice, Řečice, Hranice, Teplice* atd. Tento rozdíl se obráží posud v různém skloňování; jména prvního způsobu náleží ke vzoru *meč*, kdežto jména způsobu druhého ke vzoru *duše*. Proto má 3. pád pomnožných jmen typu prvního příponů *-ům* (nikoli *-ím!*), na př. *k Ratibořicům, Opatovicům, Vizovicům* atd., 7. pád je buďto *(za) Ratibořici, Opatovici, Vizovici* nebo *za Ratibořicemi, Opatovicemi, Vizovicemi*

(tento tvar je analogcký podle vzoru *duše*). U jmen druhého typu třeba zase rozlišovati jména čísla jednotného, na př. *Skalice, Sušice, Kamenice, Lomnice, Řečice* a pod., od jmen pomnožných, jako je na př. jméno *Hranice*. Jméno *Teplice* bývalo dříve čísla jednotného, ale dnes se rovněž skloňuje v čísle množném. Obojí jména se však skloňují podle vzoru *duše*, na př. 1. p. Skalice, 2. p. Skalice, 3., 6. p. Skalici, 4. p. Skalici, 7. p. Skalicí; 1. p. Hranice, 2. p. Hranic, 3. p. Hranicím, 6. p. v Hranicích, 7. p. Hranicemi. Je tedy mezi skloňováním pomnožných jmen prvního a druhého typu rozdíl ve 3. p. (*Ratibořicům: Hranicím*) a v 7. p. (*Ratibořici* a *Ratibořicemi*, avšak jen *Hranicemi*). Tento rozdíl je ovšem třeba zachovávat, a proto nelze za správné pokládat tvary *Vizovicím, Opatovicím* a pod. — K tomu, abychom mohli tato dvojí místní jména rozlišovat, není třeba odborného vzdělání mluvnického; i když nemáme možnost znáti místní usus ve skloňování těchto jmen, přece zpravidla snadno dovedeme odlišiti jména typu *Skalice, Hranice* od jmen obyvatelských *Ratibořice* a pod., neboť sama svou podobou už projevují svůj původ. Je to podobné rozlišování jako u pomnožných místních jmen na *-y* (*Hradčany — Pustiny*), o němž jsme psali v loňském ročníku na str. 56.

SOKOL či *sokol?* NŘ. XVI, 1932, 28 se přiklonila k názoru, že podle dnes platných zásad pravopisných třeba rozlišovat jméno *Sokol* jakožto označení spolku a jméno *sokol* jako označení člena tohoto spolku. Na námitky, které proti tomuto výkladu podal v časopise Sokol 59, 1933, 11 pisatel kryjící se šifrou *kml.*, odpověděla NŘ. XVIII, 1934, 125n. Od té doby se pan *kml.* (je to dr. K. M. Lauda) ozval ještě jednou (Sokol 60, 1934, 220), avšak tuto naprosto neužitečnou diskusi ukončil vlastně už předtím (t. 196) jménem redakce Sokola dr. V. Wait prohlášením, že se redakce, ač nerada, přizpůsobuje mínění Naší řeči, a to už proto, že ji k tomu vede sama sokolská disciplina, která nezná smlouvání. Dr. Wait zároveň odmítl v svém prohlášení subjektivní a nevěcné útoky dr. Laudy, které ‹ uvedenou otázkou nikterak nesouvisely. Tím by byla tedy, aspoň pro nás, tato otázka rozřešena. Avšak v Nár. listech 15. XII. 1934 se k ní vrátil L. Novák, a proto pokládáme za potřebné odpověděti ještě i jemu. L. Novák opakuje většinou námitky, na které jsme v Naší řeči už dříve odpovídali; nebudeme svůj výklad opakovat a přestaneme jen na námitkách nových. Ale ani ty nejsou všechny náležitě odůvodněny. Na př. z okolnosti, že se v některých novinách vyskytl i způsob psaní »sokol Královo Pole«, soudí L. Novák, že tento zmatek zavádí Naše řeč; ač je spíše podobno pravdě, že pisatel, který se dopustil té pravopisné chyby, výklad Naší řeči ani nečetl, přece L. Novák píše: „Ba v jedněch novinách vzali si poučení »Naší řeči« tak k srdci, že psali o »sokolu Královo Pole«.“ Takovouto diskusí, která hledá svou zbraň v řečnických fintách, nedojdeme ovšem k žádnému konci. Z ostatních Novákových námitek stojí za zmínku toliko srovnání jmen *sokol* a *Anglické panny;* cizí, odlehlý výraz *Anglické panny* prý píšeme velkým písmenem, aby se zabránilo dvojsmyslu, kdežto o jméně tak důležitém, jako je název *sokol*, prý to neplatí. Pisateli tu arci ušlo, že

výraz *Anglické panny*, t. j. vlastní jméno řádu, se shoduje s názvem *Sokol*, t. j. s vlastním jménem spolku, avšak nikoli s označením člena Sokola; vždyť členka řádu Anglických panen je *anglická panna*, nikoli »Anglická panna«. Ani z analogie se jmény *Tábor*, *Sirotci* a pod. neplyne nic pro pravopis jména *Sokol*, neboť to jsou jména docela jiné povahy. Jediný platný důvod by byl v silném citovém přízvuku jména *sokol*, avšak o tom, má-li se projeviti v obecně závazném způsobu psaní, může rozhodnouti jediné pravopisná komise České akademie věd a umění. Onen důvod by mohla podporovat také ještě dosavadní tradice, ačli se opravdu v ní shledá většina pro psaní jména *sokol* velkým písmenem. Ale jakákoli další diskuse o této otázce nemá pražádného významu, a proto se k ní už vůbec nehodláme vracet. Bude-li Pravidly čes. pravopisu zavedeno psaní *Sokol* i pro člena Sokola, přijme NŘ. jejich předpis a sama bude bdíti nad jeho zachováváním; do té doby však pro ni platí pravopisné zásady dnešní.

VĚNOVATI (K. K. v B.). Je správné něco *věnovat* a při tom za to žádat *zaplacení?* Tuto otázku podnítil inserát na zadní straně NŘ., v němž se čte: »Mládeži napsala a věnovala... Brož. Kč 18.—«. Při této otázce měl u slovesa *věnovati* tazatel na mysli patrně význam »darovati, dáti zadarmo«; tak si vysvětlujeme, že v citovaném spojení vidí významový rozpor. Avšak sloveso *věnovati* má v nové češtině význam mnohem širší. Původně znamenalo »dávati věnem«, »dávati, zapisovati věno« a odtud se vyvinuly další významy »darovati, dáti, propůjčiti, odevzdati, připsati komu co«. Není tedy jediným významem slovesa *věnovati* darování, t. j. dání něčeho zdarma, nýbrž nalézáme u něho i rozličné významy bez tohoto odstínu. Mluví se na př. o tom, že někdo věnoval svůj život Bohu nebo vědám, že svému dílu věnoval velkou píli, že posluchači věnovali napjatou pozornost řečníkovi atd. Zde nikde nelze do slovesa *věnovati* vkládati smysl »zadarmo«. Ale jsou i hojné příklady podobného spojení, jako jsme uvedli nahoře, a ty svědčí zřejmě, že se význam tohoto slovesa velmi rozšířil ze speciálního smyslu původního, na př. věnovati své služby státu (ovšem za služné od státu), věnovati se advokacii (jistě nikoli nezištně), věnovati se filmové dráze atd. Není těžké rozhojniti tyto příklady ze samé denní praxe. Proto nelze pokládati užití slovesa *věnovati* ve smyslu »připsati, odevzdati« a pod. za nesprávné. Spíše by bylo možné vytknouti, že se ho užívá zcela mechanicky a snad příliš často jako otřelého opisu, klišé. Ale to je už věc slohu; kdo dbá o výraznost a osobitost slovního výrazu, dovede se mu, je-li toho třeba, zajisté vyhnouti.

ŽABOVŘESKY, ŽABOVŘESKÝ (F. K.). Příd. jméno od místního jména *Žabovřesky* zní *žabovřeský*. Tvoří se tedy podobným způsobem jako na př. příd. jméno *malacký* od jména *Malacky* nebo jako přídavná jména od jmen místních s příp. *-sko*, *-ská*, *-ské*, na př. *Chřibsko*, *Sadská*, *Rouské* atd., která původem jsou zpodstatnělé tvary příd. jmen *chřibský*, *sadský*, *rouský* atd., anebo konečně jako příd. jména od místních jmen na *-isko*, na př. *Hradisko — hradiský*, *Strážisko — strážiský*, *Hutisko — hutiský* atd.

Odpovědný redaktor: prof. dr. Jiří Haller. — Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze I., Bílkova 17.